2.5.1

Mechanism of internal assessment is transparent and robust in terms of frequency and mode

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार" - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur

काकासाहेब चव्हाण कॉलेज, तळमावले

KAKASAHEB CHAVAN COLLEGE, TALMAVALE

Tal. Patan, Dist. Satara 415 103

(Affiliated to Shivaji University, Kolhapur)

Arts, Commerce & Science

Off. / FAX : (02372)272060 Prin. (02372)272417

Sr. College
Estd : June 1969
Mah./UKF 8769/Dt.17-9-1969

Jr. College
HSC1479/30230/XII H.S.Director of Education, Maharashtra State 11-9-1979
Index No. J-21-09-002
UDISE No. 27310838102

• FOUNDER • Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe B.A., B.T., D.Litt.

• PRESIDENT • Hon. Chandrakant (Dada) Patil, Minister, Higher & Technical Education, Govt. of Maharashtra

• EXECUTIVE PRESIDENT • Prin. Abhaykumar Salunkhe M. A.

• SECRETARY • Prin. Mrs. Shubhangi Gavade M.Sc., B.Ed.

PRINCIPAL : Dr. ARUN GADE M.A. M.Phil., Ph.D. www.kcctalmavale.edu.in kcc.talmavale@gmail.com

Ref. No. KCCT /

Department of Commerce

Date :
Date: 13/04/2023

NOTICE

All the students of B. Com. (Part I, II & III) are hereby informed that for the preliminary examination will be conducted each paper. It is mandatory for all the students to remain present for the examination. If the students remain absent for the examination, the College will not be responsible for their academic loss. Furthermore, the absent students will be liable for penalized action.

K.C. COLLEGE * TAL PATAN * TALMAVALE *

Dr. Arun Gade
Principal
Kakasaheb Chavan College
Talmavale, Tal-Patan, Dist-Satara

B.com. I -
B.com. II -
B.com. III

B.Com. (Part–I) (Semester II) New Examination, March/April.2023
Code-87988
GEC-A1 : Insurance Paper-II (PRIOMAR-II)

Date: 20/05/2023 **Total Marks: 40**

Time: 10.30 to 12.30 P.M.

Instruction-1) Figures to the right indicate full marks.

2) All questions are compulsory

प्रश्न 1. रिकाम्या जागा भरा. (08)

1)......... या विमा अंतर्गत अनुषंगिक धोक्यांविरुद्ध संरक्षण मिळत नाही.

अ) सागरी ब) अग्नि क) आयुर्विमा ड)इतर विमा प्रकार

2. प्रस्ताव अर्जाची अग्नि विमा नीट छाननी झाल्यानंतर त्याची...........नोंद करण्यात येते.

अ) विमा पत्रात ब) पुस्तकांमध्ये क) जोखीम पुस्तकात ड) प्रस्ताव पुस्तकात

3. विमा शास्त्राच्या इतिहासामध्ये......... हा सर्वात प्राचीन विमा प्रकार आहे.

अ) अग्नि विमा ब) जीवन विमा क) आयुर्विमा ड) सागरी विमा

4. मालमत्तेतील विमेय हितं संपण्याची किंवा नष्ट होण्याची शक्यता असते त्यास...... म्हटले जाते.

अ) संभाव्य विमेयहीत ब) अंशिक विमेयहीत क) हानी विमेयहीत ड) नष्टप्राय विमेयहीतं

5. विमा दलाल विमेदाराच्या व तिने...... भरून विमा कंपनीला आदर करतो.

अ) आवेदन पत्र ब) निवेदन पत्र क) प्रस्ताव अर्ज ड) कव्हर

6. मालमत्तेमध्ये विमेय हित स्पष्टपणे दिसत नसताना सुद्धा विमा पत्र हाच विमा हिताचा पुरावा समजावा असे नोंदवून जो विमा काढला जातो त्यास....... असे म्हणतात.

अ) अंतर्गत वाहतूक विमा ब) सर्व जोखीम विमा क) हीत पुरावा विमा पत्र ड) सागरी विमा पत्र

7. वैद्यकीय लाभ व इस्पितळभरती योजना वैद्यकीय अपघात विमा हा....... पेक्षा जास्त कर्मचारी असतील तर लाभ घेऊ शकतात.

अ) 25 ब) 25 किंवा त्यापेक्षा जास्त क) 30. ड).10

8. विमा नियमन व विकास प्राधिकरण.........साली निर्माण झाले.

अ) 2000 ब) 1999 क) 1998 ड) 1990

प्रश्न 2. अग्नि विमा म्हणजे काय ते सांगून अग्नि विमा उतरवण्याची कार्यपद्धती स्पष्ट करा? (08)

Or

प्रश्न2. सागरी विम्याचे प्रकार स्पष्ट करा?

प्रश्न 3. आरोग्य विमा व व्यक्तिगत अपघात विमा याचे स्वरूप व संरक्षण स्पष्ट करा? (08)

Or

प्रश्न 3. सागर विमा व अग्नि विमा यातील फरक स्पष्ट करा?

प्रश्न 4. थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणत्याही दोन) (08)

अ) खाजगीकरणानंतर सर्वसाधारण विमा व्यवसायाचा विकास स्पष्ट करा?

ब) सागरी विम्याची धोके स्पष्ट करा

क) अग्नि विमेच्या अटी स्पष्ट करा

प्रश्न 5. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) (08)

अ) बँकांमार्फत विमा सेवा.

ब) यांत्रिक चुकीमुळे पाण्याचा मारा झाल्यास होणाऱ्या नुकसानीचा विमा.

क) अंशिक हानी.

....

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार"

शिक्षणमहर्षि डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikhan Sanstha's
Kakasaheb Chavan college, Talmavale
Department of Commerce

Subject- Insurance **Class-** F.Y.Bcom.

Exam – Prelimary exam **Date-** 20/5/2023

Marks Statement

Sr. No	Roll No	Students Name	Sign	Marks Obtained
1	4053	kumbhar Nivedita Ravindra	Kumbhar	32
2]	4105	Tolsankar Sakshi Ashok	SATolsankar	34
3)	4084	Salunkhe Vaishali Ramchandra	RSalunkhe	32
4)	4049	Kolekar Pranali Raju	Kolekar	34
5)	4100	Sutar Kavita tukaram	Sutar	36
6)	4019	chavan Akanksha Subhash	Chavan	30
7)	4103	Todkar pallavi vijay	PVTodkar	30
8]	4095	shiralkar karina Babaso	[illegible]	32
9)	4079	Pawar Swati Prakash	Pawar	30
10	4027	Dakave poornima Bharat	[illegible]	30
11	4045	Katkar Poornima Kisan	[illegible]	32
12	4008	Bate Tanuja suresh	Tbate	30
13	4078	Pawar sakshi vikas	[illegible]	34
14	4106	Varekar sanika shrirang	S.S.Varekar	35
15	4015	chalke Ankita suresh	A.S. chalke	36
16	4012	Borge kajal sanjay	K.S.Borge.	35
17	4018	chalke sayli krushant	S.k.chalke.	34
18)	4079	Sanika Pandharinath Patil	SPPatil	33
19)	4091	shidruk Dhanashri sanjay	Shidruk	32
20)	4005	Asawale payal Vilas	Asawale	32
21)	4044	Kate Diksha Baban	D.B.Kate	34
22)	4031	Gaikwad Prachi Sharad	P.S.Gaikwad	32
23	4064	Neha Narayan more	N.N.More	33
24)	4066	More shereya sarjerao	S.S.More	34
25)	4107	Sapkal Bhakti Rahul	Bhakti	34
26)	09211	shinde vivek Krushnath	Shinde	32
27]	4101	Sutar saraswati Pandurang	S.P.sutar	33
	4023	chavan Priyanka shrirang.	Chavan	32
	4087	Sawant sakshi sarjerao	[illegible]	32

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार"

शिक्षणमहर्षि डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikhan Sanstha's
Kakasaheb Chavan college, Talmavale
Department of Commerce

Subject-
Exam –

Class-
Date-

Marks Statement

Sr. No	Roll No	Students Name	Sign	Marks Obtained
25)	4070	Pachupte Rutuja Prakash	R.P. Pachupte	32
26)	4075	Pawar Ankita Laxman	Ankita	34
27)	4063	Matekar Trupti Sunil	T.S. Matekar	33
28)	4059	Mane Sapana Sanjay	S.S. Mane	35
29)	4057	Mane Komal Suryakant	K.S. Mane	34
30.	4096	Shirtode Ankita Hanmant	Atk.	32
31	4073	Patil Sanika Chandrakant	Patil	33
32	4026	Chavan Vanita Popat	Chavan	35
33	4080	Bhingardeve Pooja Suresh	Bhingardeve	34
34	4022	Chavan Kamal Rajendra	Chavan	33
35	4086	Sawant Harshad Sampat	H. Sawant	32
34	4001	Achare Pallavi Sayaji	P. Achare	35
35	4032	Gharal Nikita Ashok	Gharal	34
36	4099	Sutar Avinash Vasant	A. Sutar	33
37	4097	Shirtode Supriya Hambirrao	[illegible]	33
38	4046	Katkar Pratiksha Dattatray	[illegible]	32
39	4007	Basge Priyanka Shivaji	Basge	33
40	4034	Ingale Sandeshi Ramchandra	S. Ingale	34
41	4005	Achare Vishal Vilas	A.V.V	34
42	4009	Achare Swati Kakaso	Achare	33
43)	4077	Pawar Prashant Shivaji	Pawar	32
44	4085	Sapkal Anuag Bhimarao	[illegible]	32
45	4076	Pawar Mayuri Ralekant	M. Pawar	31
46	4104	Sonali Dilip Tale	S.D. Tale	35
47)	4025	Vaishanvi Ashok Chavan	V.A. Chavan.	34
48)	4083	Ramishte Shubhangi Kamalakar	Shubhangi	33
49)	4039	Kadam Sejal Akaram.	S.A.K.	33
50)	4088	Sawant Pragati Sunil	Sawant	32
51)	4037	Kachankare Rupali Balawant	R. Kachankare	32 / 30
52)	4023	Chavan Priyanka Shrirang	P.S. Chavan	32

नाव : सुतार सरस्वती पांडुरंग

वर्ग : B. Com I रोल नं : 4101

विषय : विमाशास्त्र

35/50

सेमिस्टर : 2

प्र. 1) रिकाम्या जागी योग्य शब्द भरा.

1) अग्नी या विम्याअंतर्गत आनुषांगिक धोक्याविरुद्ध संरक्षण मिळत नाही.

2) प्रस्ताव अर्जाची अग्निविमा नीट छाननी झाल्यानंतर त्याची प्रस्ताव पुस्तकात नोंद करण्यात येते.

3) विमाशास्त्राच्या इतिहासामध्ये सागरी विमा हा सर्वात प्राचीन विमा प्रकार आहे

4) मालमत्तेतील विमे ही संपण्याची किंवा नष्ट होण्याची शक्यता असते त्यास नष्टप्राय विमेयहित म्हटले जाते.

5) विमा दलाल विमेदाराच्या वतीने निवेदन पत्र भरून विमा कंपनीला सादर करतो.

6) मालमत्तेमध्ये विमेयहित स्पष्टपणे दिसत नसताना सुद्धा विमापत्र हाच विमेयहिताचा पुरावा समजावा असे नोंदवून जो विमा काढला जातो त्यास हित पुरावा विमापत्रक म्हणतात

6

7) वैद्यकीय लाभ व हॉस्पिटल भरती योजना (वैद्यकीय अपघात विमा) हा 25 किंवा त्यापेक्षा जास्त कर्मचारी असतील तर लाभ घेऊ शकतात.

३) विमा नियमन व विकास प्राधिकरण 1999 ला अस्तित्वात आहे.

प्र. २) अग्निविमा म्हणजे काय हे सांगुन अग्निविमा उतरवण्याची कार्यपद्धती स्पष्ट करा ?

→ " अन्य कोणत्याही विमाप्रकारांतर्गत अग्नि विमा काढलेला असल्यास तो सोडून आगीमुळे किंवा आगीच्या संबंधित कारणामुळे किंवा परंपरेनुसार अग्निविम्यात अंतर्गत होणाऱ्या धोक्यांमुळे झालेल्या नुकसानीविरुद्ध केलेला करार म्हणजे अग्निविमा होय."

अग्निविमा उतरवण्याची कार्यपद्धती पुढीलप्रमाणे

1) विमा कंपनीची निवड करणे -

अग्निविमा काढताना सर्वप्रथम विमा कंपनीची निवड करणे आवश्यक आहे. सर्वसाधारण विमा व्यवसायाचे राष्ट्रीयीकरण करून सर्व कंपन्या मिळून सर्वसाधारण विमा महामंडळ स्थापन करण्यात आले आहे. परंतु सर्वसाधारण विमा महामंडळाअंतर्गत चार विमा कंपन्या कार्यरत आहेत व त्यांना स्वतंत्रपणे विमा व्यवसाय करण्याची मुभा आहे. त्यामुळे या चार कंपन्यांपैकी कोणत्या विमा कंपनीकडे अग्निविमा उतरावा याबद्दल विमेदाराला निर्णय घ्यावा लागतो.

२) प्रस्ताव अर्ज भरणे -

विमा कंपनीची निवड केल्यानंतर विमेदाराला अग्निविम्याचा प्रस्ताव अर्ज भरावा लागतो. हा प्रस्ताव अर्ज छापील स्वरूपात असतो व कंपनीच्या कार्यालयात उपलब्ध असतो. विमा अभिकर्ता, विकास अधिकारी किंवा कंपनीच्या कोणत्याही अधिकाऱ्यांकडून हा प्रस्ताव अर्ज मिळवता येतो. भारतीय करार कायद्यानुसार, विमेदाराने प्रथम अग्निविम्याचा प्रस्ताव सादर करणे आवश्यक आहे.

३) प्रतिष्ठेचा दाखला -

अग्निविमा हा नुकसान भरपाईच्या व परमोच्च

विश्वासाच्या करार असतो. त्यामुळे विमेदाराचे चारित्र्य सचोटी व प्रामाणिकपणा या गोष्टींना विशेष महत्व असते. कारण चारित्र्यसंपन्न व्यक्ती विमा कंपनीस सत्य व खरी माहिती सांगते. विमा कंपनीस फसवीत नाही. अशा चारित्र्यवान व प्रामाणिक विमेदारामुळे विमा कंपनीचा फायदा होतो.

4) प्रस्ताव अर्जाची छाननी -

प्रस्ताव अर्ज कार्यालयात सादर झाल्यानंतर विमा कंपनीचे अधिकारी त्या अर्जाची छाननी करतात. अनोळ नसून केलेल्या धोका, जोखीम विमा कंपनीच्या कार्यक्षेत्रात आहे, याची खात्री करण्यात येते. मालमत्ता हा धोका स्वरूप लक्षात घेऊन विमा हप्ता ठरविण्यात येतो. अग्निविम्यामध्ये ए. बी. व सी अशा तीन प्रकारची विमापत्रे आहेत. तेव्हा त्यापैकी कोणत्या प्रकारचे विमापत्र द्यावे हे प्रस्ताव अर्जावरून ठरवले जाते.

5) मालमत्तेचे व धोक्याचे सर्वेक्षण -

ज्या मालमत्तेबाबत आगीचा अपघात होण्याची अधिक शक्यता असते किंवा ज्या मालमत्तेच्या नुकसानीचा धोका अधिक असण्याची शक्यता असते. अशा धोक्यासाठी विमासंरक्षण देताना विशेष दक्षता घ्यावी लागते. अशा प्रकारच्या मालमत्तेचे व धोक्याचे सर्वेक्षण करते.

6) प्रस्ताव अर्जाची स्वीकृती -

प्रस्ताव अर्जाची छाननी केल्यानंतर अग्निविमा करारास स्वीकृती दिली जाते. परंतु विमेदार नवीन असल्यास पोलिसचा दाखला मागविला जातो. तर धोक्याचे प्रमाण व स्वरूप मोठे असल्यास त्यासंबंधी सर्वेक्षण अहवाल मागविण्यात येतो. भारतीय करार कायद्यानुसार प्रस्तावास स्वीकृती देणे आवश्यक आहे. अग्निविमा करार कायदेशीर दृष्ट्या पूर्ण होण्यासाठी ही स्वीकृती महत्त्वाची असते.

7) विमाहप्ता भरणे -

प्रस्तावास रीतसर स्वीकृती दिल्यानंतर विमेदारास विम्याचा हप्ता भरण्यास येतो. मालमत्तेचे स्वरूप धोक्याचे स्वरूप लक्षात घेऊन अग्निविम्याचा हप्ता निर्धारित केला जात असतो. अर्थात विमेदारास विमाहप्ता कळविण्यात येत असतो. प्रस्तावाचे स्वीकारपत्र पाठविताना विमाहप्त्याची रक्कमसुद्धा कळविली जात असते.

8) कच्चे विमापत्र देणे -
विमेदाराने विमाहप्ता भरल्यानंतर विमाकरार पूर्ण होत असल्याने, विमा कंपनी आपले विमापत्र तयार करते. परंतु विमापत्र तयार करण्यास वेळ लागतो दरम्यान विमाकंपनी विमेदारास एक कच्चे विमापत्र पाठवते. पक्के विमापत्र येईपर्यंत इ. कच्चे विमापत्र जवळ ठेवणे आवश्यक असते. कारण दरम्यानच्या काळात जर आग लागून नुकसान झाल्यास त्या कच्च्या विमापत्राच्या आधारेच नुकसानभरपाईची मागणी केली जाते.

9) पक्के विमापत्र पाठवणे
कच्चे विमापत्र पाठविल्यानंतर विमाकंपनी यथावकाश पक्के विमापत्र तयार करून विमेदारास पाठविले. पक्के विमापत्र हे सविस्तर स्वरूपाचे असते. त्यामध्ये विमेदाराचे नाव व पत्ता, मालमत्तेचे नाव व वर्णन, विम्याची रक्कम व विमाहप्ता, कराराची मुदत, विमापत्राचा प्रकार आणि विमाकराराच्या अटी व शर्ती ही माहिती प्रामुख्याने नोंदविलेली असते. प्रत्येक विमापत्रास अनुक्रमांक दिलेला असतो.

प्र. 3) सागरी विमा व अग्निविमा यातील फरक स्पष्ट करा.

अग्निविमा	सागरीविमा
1) अग्निविमा हा आगीशी निगडित असलेल्या धोक्यांसाठी व जोखिमीसाठी उतरवण्यात येतो	1) सागरी विमा हा सागरी वाहतुकीतील धोक्यांसाठी व जोखमींसाठी उतरविण्यात येतो.
2) अग्निविमा घेतेवेळी व नुकसानीचा दावा करतेवेळी अशा दोन्ही वेळी विमेदाराचे विमेयहित संबंधित मालमत्तेमध्ये असणे आवश्यक आहे.	2) सागरी विमा घेतेवेळी विमेदाराचे संबंधित मालमत्तेमध्ये विमेयहित असणे आवश्यक नाही. पण नुकसानीचा दावा करतेवेळी मात्र विमेदाराचे संबंधित मालमत्तेमध्ये विमेयहित असणे आवश्यक आहे.

३) अग्निविमापत्र हे विमाकंपनीच्या पूर्व परवानगीशिवाय दुसऱ्याला हस्तांतर करता येत नाही.	३) सागरी विमापत्र हे मुक्तपणे दुसऱ्या पक्षकारास हस्तांतर करता येते. विमा कंपनीची पूर्व परवानगी आवश्यक नसते.
४) अग्निविम्यातील धोके व जोखीम तुलनेने कमी असते. परिणामी नूकसानभरपाईचे दावे सुद्धा तुलनेने कमी रकमेचे असतात.	४) सागरी विम्यातील धोके व जोखीम जास्त असते त्यामुळे नुकसान भरपाईचे दावेसुद्धा तुलनेने मोठ्या रकमेचे असतात.
५) अग्निविम्यामध्ये विमेदारावर संबंधित मालमत्तेची जबाबदारी असते.	५) सागरी विम्यामध्ये संबंधित मालमत्तेची जबाबदारी विमेदारावर टाकली जात नाही.
६) अग्निविम्यामध्ये जेवढे नूकसान झाले असेल तेवढेच भरपाई केली जाते.	६) सागरी विम्यामध्ये जेवढे नुकसान झाले असेल त्यापेक्षा १० किंवा १५ टक्के रक्कम नफा म्हणून देण्यात येते.
७) अग्निविम्यामध्ये धोके व जोखीम तुलनेने कमी असल्यामुळे विम्याचा हप्ता सुद्धा तुलनेने कमी असतो.	७) सागरी विम्यामध्ये धोके व जोखीम जास्त असल्याने त्या विम्याचे हप्ते तुलनेने जास्त असतात.
८) अग्निविमा हा देशातील अंतर्गत व्यापाराशी व घरगुती मालमत्तेशी निगडित असतो.	८) सागरी विमा हा देशाच्या मुख्यत: विदेशी व्यापराशी निगडित असतो.
९) अग्निविमा व त्याच्याशी संबंधित दावे यांचे विमा कायदा १९३८ मधील तरतुदींनुसार नियमन केले जाते.	९) सागरी विमा व त्यास संबंधीचे दावे यांचे नियमन करण्यासाठी स्वतंत्र सागरी विमा कायदा १९६३मध्ये तयार करण्यात आला आहे.

7

प्र 4) सागरी विम्याची तत्वे स्पष्ट करा.

→ सागरी विम्याची तत्वे पुढीलप्रमाणे आहेत —

1) नुकसान भरपाई तत्व -

सागरी विम्याकडे सागरी धोक्यांविरुद्ध संरक्षण दिलेले असते दुसऱ्या भाषेत जहाजावरील मालाचे किंवा जहाजाचे सागरी धोक्यामुळे नुकसान झाल्यास विमा कंपनी त्याची भरपाई करते. अग्निविमा कराराप्रमाणे सागरी विम्याचा करारसुद्धा नुकसानभरपाईचा करार होय. परंतु सागरी विम्याअंगति नुकसानभरपाई तत्व फार काटेकोरपणे पाळले जाते. कारण हा सागरी विम्यातील क्लिष्ट भाग समजला जातो. तसेच सागरी विम्यात नुकसानीचे प्रमाण प्रचंड असते त्यामुळे नुकसानभरपाई करताना आवश्यक ती दक्षता घेण्यात येते.

आंतरराष्ट्रीय व्यापाराचे वैशिष्ट्यपूर्ण स्वरूप व त्यातील जोखीम लक्षात घेता मालमत्तेच्या नुकसानीमध्ये वाहतुकीचा खर्च व नफासुद्धा विचारात घेतला जातो.

2) विमेयहित तत्व :-

सागरी विम्यामध्ये "विमेयहित तत्व" महत्वाचे समजले जाते. विमा करारासाठी विमेयहित असणे आवश्यक असते परंतु सागरी विम्यामध्ये असे विमेयहित नसताना सुद्धा विमा करार केला जातो असे दिसून येते. काही वेळा सागरी मालवाहतुकीमध्ये विमेयहित फारच क्षीण स्वरूपात दिसते. तेव्हा विमेयहित निर्माण होण्याची शक्यता असेल किंवा अत्यंत क्षीण स्वरूपात असेल किंवा अजीत काही क्षीण स्वरूपात दिसत नाही अशा वेळी विमा कंपनी विमेयहित पुरावा विमापत्र (Policy Proof of Interest Policies = P.P.I Policy) देण्याची व्यवस्था करते. अर्थात विमेयहित असल्याचे सिद्ध झाले तरच विमा कंपनी नुकसानभरपाई देण्यास जबाबदार असते. अन्यथा नाही हे अशा कराराबाबत लक्षात घ्यावे. सागरी विम्यामध्ये विमेयहितचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे असते.

अ) नष्टप्राय विमेयहित :-

मालमत्तेतील जो विमेयहित संपण्याची किंवा

नष्ट होण्याची शक्यता असते. त्यास नष्टप्राय विमेयहित संबंध म्हटले जाते. अर्थात त्या नष्टप्राय विमेयहिताच्या आधारेसुद्धा विमा कंपनी विमा करार करू शकते. उदा. एखाद्या 'अ' ने अमेरिकेला पाठविण्यासाठी माल जहाजात भरला पण माल अमेरिकेत पोहोचण्याआधी त्या 'अ' ने तो माल दुसऱ्या व्यक्तीस विकणार हे निश्चित केले आहे अशा वेळी 'अ' चे विमेयहित संपणार असूनही तो त्या मालाचा विमा उतरवू शकतो.

ब) संभाव्य विमेयहित :-

विशिष्ट मालमत्तेमध्ये भविष्यात काही विमेयहित निर्माण होण्याची शक्यता असेल तर त्यास 'संभाव्य विमेयहित' म्हणतात. सागरी विम्यामध्ये अशा संभाव्य विमेयहिताच्या आधारे विमा उतरविता येतो. उदा., 'अ' ने अमेरिकेतील 'ब' ला (प्रवासातील) जहाजावरील माल विकला 'ब' ने तो माल 'क' ला विकला परंतु 'क' ने तो माल घेण्यास नकार दिला व माल नाकारला अशा वेळी मालाची मालकी 'ब' का परत आली आहे. ही शक्यता लक्षात घेते 'ब' त्या मालाविषयीन निर्माण होणाऱ्या संभाव्य विमेयहिताच्या आधारे त्या मालाचा सागरी विमा उतरवू शकतो.

क) आंशिक विमेयहित :-

जर मालमत्तेमध्ये संपूर्ण मालकी हक्काऐवजी काही प्रमाणात मालकी हक्क असतील तर त्यास आंशिक विमेयहित म्हणतात. असे आंशिक विमेयहित असेल तर ही व्यक्ती त्या हिश्यापुरत्या मालमत्तेचा सागरी विमा असे आंशिक विमेयहित असेल तर ही व्यक्ती त्या हिश्यापुरत्या मालमत्तेचा सागरी विमा उतरवू शकते. उदा. एका जहाजावर 'अ' या ५/१० हिस्स्या आहे. तर 'अ' हा आपल्या मुल्याचा अहाज सागरी विमा काढू शकतो परंतु जहाज कंपनीला भागधारक कंपनीच्या कोणत्याही जहाजाचा विमा काढू नाही कारण कंपनी ही कृत्रिम व्यक्ती असल्याने कायद्यानुसार तीच आपल्या जहाजाचा विमा काढू शकते

3. परमोच्च विश्वासाचे तत्व :-

सागरी विम्यामध्ये या तत्वासंसुद्धा फार महत्व दिले जाते कारण जहाज किंवा माल हा प्रत्यक्ष सागरी प्रवासात असताना विम्याचे करार होत असतात. सागरी विमा उतरविताना संबंधित जहाज अथवा जहाजावरील माल हजारो मैल दुर अंतरावर असतो अशा वेळी विमेदार जी माहिती देईल ती संपूर्णपणे खरी आहे असे समजूनच विमाकरार केला जातो त्या दृष्टीने विमेदाराने विमा कंपनीस बिलकुल, संपुर्ण सत्य माहिती देणे हे परमोच्च विश्वास तत्वानुसार आवश्यक आहे. विमा कंपनीनेसुद्धा जहाजाच्या परिस्थितीबाबत व विमा अटीबाबत विमेदारांना कल्पना देणे आवश्यक आहे.

4) वर्गणीचे तत्व :-

अग्निविम्याप्रमाणेच सागरी विम्यामध्येसुद्धा वर्गणीचे तत्व लागु होते जर एकाच जहाजाच्या / जहाजावरील एखाद्या मालमत्तेचा अनेक विमा कंपन्यांकडे विमा काढल्यास, नुकसान-भरपाईच्या वेळी वर्गणीचे तत्व अनुसरले जाते. जर विमित मालमत्तेस नुकसान झाले तर सर्व विमा कंपन्या एकत्रितपणे ते नुकसान भरून देतात. वर्गणी तत्वानुसार जो वाटा येईल त्यानुसार भरपाई करण्यात येते. परदेशातील विमा कंपनीकडे जरी दुसरा विमा काढला असला तरी आंतरराष्ट्रीय नियमानुसार भारतीय कंपनी व परदेशी कंपनी मिळूनच भरपाई करतील.

मालकी हक्क हस्तांतर :- वास्तविक मालकी हक्क हस्तांतरीत मागती झाले आहे. जहाज अथवा जहाजवरील विमित मालमत्ता समुद्रात बुडाल्यास, तिची नुकसानभरपाई दिल्यानंतर त्या बुडालेल्या सर्व मालमत्तेवर विमा कंपनीचा मालकी हक्क प्रस्थापित होतो. त्या मालमत्तेवरील विमा कंपनीचा 'समयकित कलापर्यंत क आधारित रहतो. सन १,२०० वर्षांनी जरी एखाद्या व्यक्तीने विमा कंपनीने समुद्रात बुडालेली मालमत्ता वर काढली तरी त्या मालमत्तेचा विमाकंपनी

आपला मालकी हक्क प्रस्थापित करू शकते.

प्र 5 अग्नी विमा म्हणजे काय सांगून अग्नी विम्याच्या अटी स्पष्ट करा.

अग्निविमा व्याख्या :

भारतीय विमा कायदा 1938 नुसार 'अग्निविमा' म्हणजे अशा प्रकारच्या विमा होय की जे नुकसान आगीमुळे किंवा आगीच्या परिणामामुळे झाले असेल किंवा रूढीप्रमाणे अग्निविमापत्रकात आगीचे धोके म्हणून अंतर्गत असतील ; परंतु ज्या धोक्यांविरुद्ध अन्य प्रकारच्या विम्याच्या अंतर्गत आगीचा विमा काढलेला असेल तर त्याचा अंतर्भाव न करता केलेला करार म्हणजे 'अग्नीविमा' होय.

अ) अध्याहार किंवा गृहीत अटी (IMPLIED CONDITIONS)

गृहीत अटी विमा पॉलिसीमध्ये नमूद केलेल्या असतात. परंतु त्या विमेदार व विमा कंपनी यांच्या सामान्य समजूतीवर आधारलेल्या असतात. अग्नीविमा करारातील गृहीत अटी खालीलप्रमाणे आहेत.

1. विमेदाराला (Insured) ज्या मालमत्तेचा विमा उतरवायचा आहे त्या मालमत्तेमध्ये विमेदाराने विमायोग्य हित आहे.

2. विम्याचा करार करताना ती मालमत्ता प्रत्यक्ष अस्तित्वात आहे.

3. अग्नीमुळे नुकसान झालेली संपत्ती किंवा माल व विमा उतरविलेली संपत्ती व माल एकच आहे.

4. विमेदार अत्यंतिक विश्वासाच्या (Ut-most Good-Faith) तत्वाचे पालन करीत आहे.

ब) स्पष्ट अटी (Expressed Conditions)

1. <u>विपर्यस्त माहिती</u> (Misrepresentation)

विम्याच्या विषय - वस्तुविषयी विमेदाराने विपर्यस्त व चूकीची माहिती दिली तर तो विम्याचा करार निरर्थक ठरतो. विमा करारामध्ये विमेदाराने ज्या मालमत्तेचा विमा उतरवायचा आहे त्या मालमत्तेविषयी खरी माहिती विमा कंपनीला दिली पाहिजे. परंतु सध्या अग्निविमा करारामध्ये करण्याच्या रुढीनुसार यांत सुधारणा

करता येते.

2. विमा हक्काची पावती (Primium Recipt)

विमा कंपनीकडील योग्य अधिकाऱ्याची सही झालेली छापील पावती मिळाल्याशिवाय विम्याचा हप्ता दिला आहे, असे समजले जात नाहि.

3. इतर कंपन्यांकडे असलेल्या विम्याची माहिती :-

विमेदाराच्या मालमत्तेचा विमा उतरवू इच्छितो त्याच मालमत्तेचा विमा विमेदाराने वीमा कंपनीला दिली असल्यास नुकसान झाल्यावर विमा कंपनीकडे नुकसानभरपाई मागणी करण्यापूर्वी इतर विम्याविषयीची माहिती विमा कंपनीला देण्याचे कर्तव्य पार पडले नाही तर पॉलिसीमुळे विमेदाराला मिळणारे सर्व फायदे जात होतात.

4. विम्याच्या विषय-वस्तुमधील बदल :-

अग्निविम्याचा करार केल्यानंतर विमा कंपनीच्या संमतीशिवाय विमेदाराने विमा उतरविलेल्या संपतीमध्ये बदल करु नये. तसेच संपत्तीचा मालकीहक्क बदलताना देखील विमा कंपनीला सुचना दिली पाहिजे. अशा गोष्टीमुळे विमायोग्य हितामध्ये बदल होऊ शकतो. त्यामुळे विमा कंपनीला वरील प्रकारचे बदल केल्याचा करार रद्द करता येतो.

5. नुकसानभरपाईची मागणी :-

विमेदाराने नुकसान झाल्यास नुकसानभरपाई मागण्याची पद्धती विमा कंपनीने ठरवुन दिलेली असते. या पद्धतीप्रमाणे मागणी करावी लागते.

6. आगीनंतर विमा कंपनीचे अधिकार :-

आग लागुन संपत्तीचे नुकसान झाल्यावर अग्निविमा करारानुसार विमा कंपनीला काहि अधिकार प्राप्त होतात उदा. 1) ज्या ठिकाणी आग लागुन नुकसान झालेला असेल त्या जागेचा ताबा घेणे व संपत्तीची पाहणी करणे 2) विमा उतरविलेल्या मालाचा किंवा संपत्तीचा ताबा घेणे

7. दोघांच्या कामासाठी विमा हक्काचे प्रमाण :-

विम्याचा करार मुदत संपण्यापूर्वी विमेदाराच्या सूचनेवरुन किंवा विमा कंपनीच्या सुचनेवरुन रद्द

करता येतो. विमेदाराच्या सुचनेवरून किंवा विम्याचा करार रद्द केल्यानंतर विमा कंपनीला विम्याचे हप्ते ठेवून घेण्याचा अधिकार आहे. ज्या काळापर्यंत विमा कंपनीला हमीभय स्वीकारलेले असते त्या काळापर्यंत विम्याचे हप्ते विमा कंपनी ठेवून घेऊ शकते.

8. सरासरीची अट (condition of Average) :-

अग्नीविम्याच्या करारामध्ये सरासरीचा नियम लागू होतो. म्हणजे विमेदाराने संपत्तीच्या खऱ्या किमतीपेक्षा कमी किमतीचा विमा उतरविला आणि अग्नीपासून संपत्तीचे नुकसान झाल्यास जेवढे नुकसान होईल तेवढी भरपाई न करता संपत्तीच्या खऱ्या किमतीशी विमा उतरवून

9. सहानुभूती प्रदान :-

कधी काही विमा कंपनी विमेदराला नुकसानभरपाईपोटी काही काही रक्कम कायदेशीर देणे म्हणून न देता सहानुभूती म्हणून देते अशी रक्कम देणे विमा कंपनीवर बंधनकारक नसते. विमेदाराच्या प्रस्तावाने काही उणीव रद्द किंवा तांत्रिक अडचणी निर्माण होऊन नुकसानभरपाईची मागणी संपूर्णत: असाध्य होते. अशा वेळी विमेदाराला दोष नसताना त्याला शिक्षा होऊ नये म्हणून काही रक्कम सहानुभूतीपोटी दिली जाते.

10. लवाद :-

विमेदार व विमा कंपनी यांच्यामध्ये नुकसान भरपाईबाबत काही मतभेद निर्माण झाल्यास ते मतभेद निर्माण झाल्यास न्यायालयामार्फत सोडविण्याऐवजी लवादामार्फत सोडविणे फायदेशीर व सोईचे ठरते. त्यासाठी विमेदार व विमाचालक आपल्या इच्छेने मध्यस्थ व्यक्तीला लवाद म्हणून नेमतात. या लवादाचा निर्णय दोघांनाही मानावा लागतो.

7

प्र 6. सागरी विम्याचे धोके स्पष्ट करा.

→ विविध प्रकारचे सागरी धोके (various kinds of Marine Risks). सागरी धोके या संज्ञेखाली खालील धोक्यांचा समावेश होतो.

1. सागरी धोके :-
समुद्र प्रवासात जहाज खडकावर आदळणे, दुसऱ्या जहाजाशी टक्कर होणे, जहाज बुडणे, वादळात सापडणे, सागरी लाटांपासून जहाजास नुकसान होणे इत्यादी धोक्यांचा समावेश होतो.

2. आगीचे धोके :-
जहाज अगर जहाजावरील मालास आगीमुळे होणाऱ्या नुकसानीचा यात समावेश होतो.

3. चाचेगिरीचे धोके :- समुद्रावरील प्रवासात चाचेलोक, चोर, लुटारू यांच्याकडून जहाजास व जहाजावरील मालास धोका पोहोचू शकतो.

4. समुद्रात माल फेकणे :-
कधीकधी वेळा वादळात अगर तुफानात जहाज सापडल्यास ते कोणत्याही वाचविण्यासाठी वजन कमी करणे आवश्यक असते व त्यासाठी जहाजातील माल समुद्रात टाकावा लागतो. त्यास जेटीसन (Jettison) असे म्हणतात.

5. युद्ध धोके :-
दोन देशात युद्ध सुरू झाल्याने बॉम्बवर्षाव अगर पाणबुडीच्या कारवाईने अगर पाणसुरुंगामुळे जहाज नष्ट होण्याची शक्यता असते.

6. नाविक व जहाज तंत्रज्ञांच्या चुकीमुळे होणारे धोके :-
कधीकधी वेळा जहाजाचा कप्तान अगर जहाजातील तंत्रज्ञ योग्य काळजी घेत नाहीत व त्यामुळे जहाजात तांत्रिक दोष निर्माण होतात. त्यामुळे जहाज अगर समुद्र त्यातील मालास धोका पोहोचू शकतो.

7. इतर प्रकारची जोखीम व नुकसानी :-
वरील कारणांखेरीज पावसामुळे अगर अन्य कारणाने माल खराब होणे, त्याचा कमी होणे, माल वितळणे, माल गळणे, मालाची तूटफूट होणे इत्यादी नुकसानीचा अंतर्भाव होतो.

प्र ७ टिपा लिहा

1) यांत्रिक चुकीमुळे पाण्याचा मारा झाल्याने होणाऱ्या नुकसानीचे विमापत्र.

→ आधुनिक काळात स्थापत्यकलाशास्त्र झालेल्या विकासामुळे किंवा इमारत बांधण्यात तंत्रात झालेल्या विकासामुळे भव्य आणि दिव्य इमारती बांधले शक्य झाले आहे. व्यापारी कार्यालये, कारखाने, कारखाना प्रशासन इत्यादीसाठी प्रचंड आकाराच्या इमारती बांधल्या जातात. या इमारतींना आग लागल्यास संरक्षण म्हणुन अग्निशामक दलाचा उपयोग करुन चालत नाही. इमारतींना आग लागल्यास त्याचा यशस्वीपणे मुकाबला करण्यासाठी आधुनिक यंत्राची आवश्यकता भासले. आग लागल्यास आगीचा मुकाबला करण्याच्या हेतूने पाण्याचा मारा प्रचंड वेगाने करु शकणारे स्प्रिंकलर (Sprinkler) यंत्र या इमारतीतून बसविले जाते. आग लागल्यास जोडलेल्या नळ्यांतून वेगाने पाण्याचा मारा केला जातो. त्यामुळे इमारतीतील स्टेशनरी, फर्निचर, इतर यंत्रसामग्री, गुदामातील माल यांना पाण्यामुळे नुकसान पोहोचले. अशा नुकसानीची विमापत्र तयार केले आहे. या विमापत्रामुळे आग विझविण्याच्या हेतूने सोडलेल्या इतर स्वरूपाच्या होणाऱ्या मालमत्तेच्या नुकसानीची जबाबदारी विमा कंपनी घेते. इमारतीत अग्निशामक कार्यासाठी स्प्रिंकलर या यंत्राचा वापर केला जात असेल तर हे विमापत्र घेता येते.

7

2. बँकाश्युरन्स (Bancassurance) :-
बँकाश्युरन्स म्हणजे विमा कंपनी आणि बँक यांच्यामध्ये झालेला असा करार, की, ज्याद्वारे विमा कंपनी आपल्या उत्पादनांची विक्री संबंधित बँकेच्या ग्राहकांना करते. सदर कराराचा फायदा

हा विमा कंपनीला व्यवसाय विस्तारासाठी मार्गाने वा तर बँकेला अतिरिक्त उत्पन्न निर्मितीया मार्गाने होते. बँकाश्युरन्समध्ये विमा कंपनी बँकेद्वारे निर्मिती वितरण व्यवस्थेला म्हणजेच बँकांच्या शाखा विस्तार आणण्याचा वापर करून संबंधित बँकेच्या ग्राहकांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी करते. आणि त्यांना आपल्या उत्पादनांची विक्री करते. म्हणजेच विमा सेवेचा पुरवठा करते.

1. बँक ग्राहकांना एकाच ठिकाणी बँकिंग सेवा मिळवण्याची सोय होते.
2. बँकेला आपल्या कर्मचाऱ्यांच्या कार्यक्षमतेचा आणि पायाभूत सोई-सुविधांचा पुरेपूर वापर करता येतो.
3. बँकेला ग्राहकाभिमुख सेवा पुरवठ्याद्वारे आपल्या ग्राहकांना आपल्याकडे राखता येते तर विमा कंपन्यांना मोठ्या प्रमाणात नव्या ग्राहकांचा लाभ होतो.
4. बँक ग्राहकांची वित्तीय उत्पन्न तसेच क्षमता यांचा तात्काळ विमा सेवा पुरवताना करता आल्याने ग्राहकाला योग्य ठरेल अशा प्रकारचे विमा उत्पादन ग्राहकाला देता येते. तसेच ग्राहकाद्वारे अधिक अडचणीतून विमा सेवा खंडित करण्याचा प्रमाणात घट होते.
5. विमा कंपन्यांच्या बँकाद्वारे निर्मित पायाभूत सुविधांचा वापर करता आल्याने त्यांच्या खर्चात बचत होते.
6. ग्रामीण भागात विमा व्यवसायाला विस्तार होण्यासाठी मदत होते.
7. बँकिंग आणि विमा क्षेत्राच्या एकत्रीकरणातून वित्तीय सेवांचा विस्तार आणि विकासास मदत होते.

B.Com. (Part–I) (Semester II) New Examination, March/April.2023
Code-87979
CC-A4: Management Functions and Application Paper-II (MPAP-II)

Date: 21/05/2023 **Total Marks: 40**

Time: 10.30 to 12.30 P.M.

Instruction-1) Figures to the right indicate full marks.

2) All questions are compulsory

प्रश्न 1. रिकाम्या जागी योग्य शब्द भरा. (8)

1. मानवी घटकांपासून.......... वापर उत्पादन अथवा धोरण करण्यासाठी चांगल्या प्रकारे होऊ शकते.

अ) भौतिक घटकांचा ब) मनोबलाचा क) जबाबदाऱ्यांचा ड) प्रेरणांचा

2. एखादी गोष्ट अथवा उद्देश साध्य करण्यासाठी व्यक्तीच्या स्वाभाविक कला म्हणून निर्माण होणाऱ्या कार्य प्रेरणेस............ म्हणतात.

अ) उत्पादनता प्रेरणा ब) स्वाभाविक प्रेरणा क) बहिरत्न कार्य प्रेरणा ड) मानसिक कार्य प्रेरणा

3. दबावाचा वापर न करता आपल्या अनुयायांच्या समूहाकडून स्वेच्छेने अपेक्षित कृती म्हणून घेण्याची क्षमता म्हणजे.......... होय.

अ) नेता ब) समूह क) नेतृत्व ड) पुढारपण

4. व्यवस्थापनाच्या निर्णय घेण्याच्या कार्याचे विकेंद्रीकरण करणारी आणि व्यवस्थापनाच्या विविध पातळ्यांवर आवश्यक अधिकार देणारी......... शैली होय.

अ) लोकशाही नेतृत्व शैली ब) मुक्त नेतृत्व शैली क) एकदंतरी नेतृत्व शैली ड) मिश्र नेतृत्व शैली

5. प्रत्यक्ष कामगिरी व प्रमाणाची तुलना हा........... प्रक्रियेचा टप्पा आहे.

अ) निर्णय ब) नियंत्रण क)व्यवस्थापन ड) समन्वय

6. ना नफा, ना तोटा बिंदू काढत असताना त्यास.......... विश्लेषण म्हणतात.

अ) समाविश्लेषण खर्च ब) वित्तीय पत्रक क) अंदाजपत्रक ड) व्यय नियंत्रण

7. नैतिक गोष्टीचे किंवा तत्वाचे शास्त्र म्हणजे........ होय.

अ) नियंत्रण ब) सामाजिकता क) नैतिकता ड) मूल्यमापन

8............ यांनी तीन टप्प्यातील नियोजनबद्ध बदलाची संरचना मांडली.

अ) हेन्री फेआल ब) एफ डब्ल्यू टेलर क) कुर्टज लेवीन ड)

प्रश्न 2. डगल्स मॅगलेरी यांचा X व Y सिद्धांत स्पष्ट करा? (8)

Or

प्रश्न 2. छत्रपती शिवाजी राजे यांचे नेतृत्व शैलीचे वर्गीकरण करा.

प्रश्न 3. पारंपारिक नियंत्रणाची तंत्रे व आधुनिक तंत्र स्पष्ट करा. (8)

Or

प्रश्न 3. बदलाच्या प्रतिकाराचे निराकरण करा.

प्रश्न 4. .(कोणत्याही दोन) (8)

अ)नेतृत्व शैलीचे प्रकार स्पष्ट करा.

ब) समन्वयाची आवश्यकता स्पष्ट करा.

क) नियंत्रनाचे टप्पे विशद करा.

प्रश्न 5. टिपा लिहा.(कोणत्याही दोन) (8)

अ) नेतृत्वाचे महत्व.

ब) व्यवस्थापनातील सामाजिक समस्या.

क) सकारात्मक प्रेरणा.

नाव - माने प्रतिक्षा रमेश
वर्ग - B.com I
रोल नं - 4058
विषय - व्यवस्थापन तत्वे व उपयोजन

Semister :- II

84/50

प्र १. रिकाम्या जागी योग्य शब्द भरा.

1 मानवी घटकांकडून भौतिक घटकांचा वापर उत्पादन अथवा सेवा साठी चांगल्या प्रकारे होऊ शकते.

2 एखादी गोष्ट अथवा उद्देश साध्य करण्यासाठी व्यक्तीच्या स्वाभाविक कला म्हणून निर्माण होणाऱ्या कार्यप्रेरणेस स्वाभाविक कार्यप्रेरणा म्हणतात

3 दबावाचा वापर न करता आपल्या अनुयायांच्या समूहाकडून स्वेच्छेने अपेक्षित कृती करून घेण्याची क्षमता म्हणजे नेतृत्व शैली होय.

4 व्यवस्थापनाच्या निर्णय घेण्याच्या कार्याचे विकेंद्रीकरण करणारी आणि व्यवस्थापनाच्या विविध पातळ्यांवर आवश्यक अधिकार देणारी ~~लोकत्व~~ लोकशाही नेतृत्व शैली होय.

5 प्रत्यक्ष कामगिरी व प्रमाणाची तुलना हा नियंत्रण प्रक्रियेचा टप्पा आहे.

6 ना नफा ना तोटा बिंदू काढत असताना त्यास सम विश्लेषण म्हणतात.

7 नैतिक गोष्टींचे किंवा तत्वाचे नैतिकता होय.

Page No:
Date: / /

४ कुर्ट लेविन यांनी तीन टप्प्यांतील नियोजनबद्ध बदलो-
ची संरचना मांडली.

6

Page No:
Date: / /

प्र२ छत्रपती शिवाजीराजे यांचे नेतृत्वशैलीचे वर्गीकरण करा?

→ व्यवसाय व्यवस्थापन विषयातील तत्वे आणि संकल्पना यांचा इतिहासातील घडलेल्या घटनांशी ताळमेळ लावल्यानंतर अथवा सदर ~~असल~~ घटनांचा व्यवस्थापकीय दृष्टिकोनातुन विचार केल्यानंतर आपणाला शिवरायांच्या इतिहासातुन त्यांच्या नेतृत्वशैलीचा मागोवा खालीलप्रमाणे घेता येईल.

शिवरायांचे व्यक्तिमत्व हे प्रभावी तसेच आपल्या अनुयायांना म्हणजेच मावळ्यांना प्रेरणा देणारे होते, या अर्थाने विचार करता शिवराय हे एक उत्कृष्ट संघ नेता (Team leader) होते. शिवरायांची प्रत्येक कृती ही व्यवस्थापकीय दृष्टीकोनातुन विचार करता परिपूर्ण रीतीने नियोजन करून करण्यात आलेली होती. तसेच प्रत्येक कृती ही व्यवस्थापकीय दृष्टीकोनातुन विचार करता परिपुर्ण रीतीने नियोजन करून करण्यात आलेली होती. तसेच प्रत्येक कृती पार पाडण्यासाठी उपलब्ध संसाधनांचा पुरेपूर आणि युक्तिपूर्ण वापर शिवरायांनी केलेला दिसुन येतो. प्रत्येक कृती पार पाडताना प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष उपस्थितीमध्येसुद्धा कार्यावरील शिवरायांचे नियंत्रण तसेच त्या अर्थाने अनुयायांना देण्यात येणाऱ्या बारीकसारीक सुचना यातुन शिवरायांमध्ये लपलेला एक व्यवस्थापन तज्ज्ञ स्पष्टपणे समोर येतो. या अनुषंगाने आपण शिवरायांना एक रणनीती कुशल नेता (strategic leader) म्हणू शकतो. तत्कालीन इतिहासाचा विचार करता, प्रस्थापित सत्तांचा विरोध करणे आणि त्यातुन स्वराज्य निर्मितीचा प्रयत्न करणे हे एक आव्हानात्मक काम होते सदर आव्हानांचा यशस्वी मुकाबला करून शिवरायांनी आपले स्वराज्य निर्मितीचे स्वप्न पुर्ण केले. यातुनच त्यांची आपल्या कार्यावर असणारी निष्ठा तसेच वचनबद्धता दिसुन येते. यातुनच ~~आपल~~ आपणास त्यांची परिवर्तनवादी नेतृत्वशैली (Transformational leadership) दिसुन येते.

4

Page No.:
Date: / /

प्र ७ पारंपारिक नियंत्रणाची तंत्रे व आधुनिक तंत्रे स्पष्ट करा?

→ (अ) नियंत्रणाची पारंपारिक तंत्रे (Traditional Techniques of control) :

1) निरीक्षण (observation) : निरीक्षण किंवा अवलोकन करून व्यवस्थापक व्यवसायातील अनेक घटकांवर नियंत्रण ठेवू शकतो. बदलत्या परिस्थितीप्रमाणे घटकांवर नियंत्रण ठेवणे हा निरीक्षणाचा उद्देश असतो.

2) उदाहरण किंवा आदर्श (Example) : व्यवसायातील वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी आपल्या वागणुकीने इतर कर्मचाऱ्यांसमोर आदर्श निर्माण केल्यास नियंत्रणाचे कार्य अधिक प्रभावी ठरते.

3) धोरण (Policy) : संघटनेतील विविध प्रश्नांसाठी धोरणांची आखणी करण्यात येते. या धोरणात मार्गदर्शक तत्त्वांचा समावेश असल्याने या तत्त्वांच्या आधारे नियंत्रणाचे कार्य अधिक प्रभावीपणे करता येते.

4) संदर्भ आणि अहवाल (Records and Reports) : नियोजित कार्य आणि प्रत्यक्षातील कार्य यातील तफावतीचा अहवाल वरिष्ठांकडे पाठविला जातो. यामुळे अहवालावरून यशांचे मुल्यमापन करता येते.

5) नकाशा आणि माहिती पुस्तक (charts and manual) : संघटनेच्या रचनेबाबतची माहिती समजू शकते. आले - यामुळे संघटनेतील विविध विभागांतील संबंध कळू शकतात आणि त्यामुळे त्यांच्यात समन्वय राहू शकतो.

6) लेखी सूचना : लेखी सूचना हे प्रभावी नियंत्रणाचे एक महत्त्वाचे साधन आहे. प्रथम अधिकाऱ्यांच्या कार्यावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी लेखी सूचनांचा उपयोग केला जातो.

7) अंदाजपत्रके (Budgets) : आधुनिक व्यवसायात नियंत्रणासाठी अंदाजपत्रकाचा मोठ्या प्रमाणात उपयोग केला जातो. ठराविक मुदतीत होणाऱ्या अपेक्षित खर्चावर अंदाजपत्रक आधारित असते.

8) जमा - खर्च (Accounting) : जमा - खर्च हे नियंत्रणाचे प्रभावी साधन मानण्यात येते. व्यवसायाच्या कार्यक्षमतेचे मोजमाप करण्यासाठी जमा - खर्चाचा खूपच उपयोग होतो.

9) हिशोबतपासणी (Audit) : हिशोबतपासणी ही नियंत्रणाची प्रभावी व परिणामकारक पद्धती आहे.

10) समविच्छेदन विश्लेषण (Break-even Analysis) :
उत्पादनाच्या ज्या मात्रेच्या ठिकाणी त्याच्या विक्रीपासून प्राप्त होणाऱ्या उत्पन्नातुन उत्पादनाचा सर्व खर्च भरून निघतो त्या मात्रेस समविच्छेदन बिंदू असे म्हणतात.

(ब) नियंत्रणाची आधुनिक तंत्रे (Modern Techniques of control)

1) कार्यक्रम मुल्यमापन व आढावा (PERT) : व्यवसायात मानवी मुल्यांना महत्व आल्याने नियंत्रण तंत्रात बदल स्वीकारण्यात आले. पर्ट या तंत्राची सुरूवात अमेरिकेत झाली

2) निर्णायक पथ पद्धत (CPM) : व्यवसायाचे नियोजन व नियंत्रणासाठी या आधुनिक तंत्राचा उपयोग करण्यात येतो. नियोजित कार्याच्या पुर्ततेसाठी कराव्या लागणाऱ्या क्रियांवर नियंत्रण ठेवून त्यांच्यात सहसंबंध निश्चित केला जातो.

3) व्यवस्थापन लेखापरिक्षण (Managment Audit) : व्यवस्थापन कार्यपद्धतीचे मुल्यमापन करण्यासाठी व्यवस्थापन लेखापरिक्षण या तंत्राचा वापर केला जातो.

4)

प्र.५ : नेतृत्वशैलीचे प्रकार स्पष्ट करा.?

→ नेतृत्व शैलीचा अर्थ (Meaning)
नेतृत्व ही समूहाला प्रभावित करण्याची प्रक्रिया आहे समान उद्दिष्टांचा पाठपुरावा करण्यासाठी इच्छा जागृत करण्याच्या संकल्पनेचा समावेश नेतृत्वात होतो.
नेतृत्वशैलीचे प्रकार (Types of Leadership styles)
नेतृत्वशैलीचे प्रमुख प्रकार पुढीलप्रमाणे आहेत.
1) हुकूमशाही किंवा एकतंत्री नेतृत्वशैली (Autocratic Leadership): एकतर्फी कारभार हे हुकूमशाही नेतृत्वाचे महत्त्वाचे वैशिष्ट्य आहे. त्यामुळे काम करून घेण्याची प्रवृत्ती हुकूमशाही नेतृत्वात आढळते. सर्व अधिकार आणि सत्ता एकट्याकडेच असते आणि नेता हुकूमशाहीचारख्या अधिकारांचा उपयोग करीत असतो.
2) लोकशाही नेतृत्वशैली (Democratic Leadership style): विचार विनिमयातून निर्णय हे या नेतृत्वाचे महत्त्वाचे वैशिष्ट्य आहे. एकमेकांवरील विश्वास हा या नेतृत्वाचा गुण आहे. या शैलीला सल्लामसलतीची किंवा सहभागित्वाची नेतृत्वशैली असेही म्हणतात.
3) मुक्त नेतृत्वशैली (Free-Rein leadership style): ही लोकशाही नेतृत्वाची अधिक सुधारित आवृत्ती आहे या पद्धतीत नेता कामाची सर्व जबाबदारी कर्मचाऱ्यांवर सोपवितो आणि त्याबद्दल त्यांना पूर्ण स्वातंत्र्य देतो.
4) पितृतुल्य नेतृत्वशैली (Paternalistic Leadership style): या प्रकारातील नेता आपल्या सहायकांना पित्याच्या भूमिकेतून वागवितो म्हणून याला पितृतुल्य नेतृत्वशैली असे म्हणतात.
5) संस्थात्मक नेतृत्वशैली (Institutional Leadership style): संस्थेमध्ये असलेल्या अधिकारामुळे जे नेतृत्व निर्माण होते त्याला संस्थात्मक नेतृत्व असे म्हणतात. संस्थेतील पदरचनेमुळे व्यक्ती ज्या पदावर असेल त्याच्या हाताखालील सहायक वरिष्ठ पदावरील अधिकाऱ्याचे नेतृत्व मान्य करतात.

Page No.:
Date. / /

6) बौद्धिक नेतृत्वशैली (Intellectual Leadership style): ज्या वेळी एखाद्या व्यक्तीकडे विशिष्ट पात्रता असल्याने त्याच्याकडे विशिष्ट क्षेत्राचे नेतृत्व असते,

7) कार्यकेंद्रित नेतृत्वशैली (Job-centered leadership style): एखादे विशिष्ट कार्य विशिष्ट पद्धतीने, विशिष्ट वेळेत आणि विशिष्ट परिस्थितीत पूर्ण करण्यासाठी आपले लक्ष केंद्रीत करणारी नेतृत्वशैली म्हणजेच कार्यकेंद्रित नेतृत्वशैली होय.

7

Page No.:
Date: / /

प्र.5 टिपा लिहा.

1) व्यवस्थापनातील सामाजिक समस्या.

→ व्यवसाय व्यवस्थापनांतर्गत उद्भवणाऱ्या सामाजिक समस्या –

व्यवस्थापन क्षेत्रातील एक विचारवंत मेसी यांच्या मते, व्यवसायाला खालील सामाजिक समस्यांना तोंड द्यावे लागते.

1.) रोजगारातील भेदभाव : लिंग, जात, वर्ण, सामाजिक व आर्थिक पार्श्वभूमी अशा निकषांच्या आधारावर दिल्या जाणाऱ्या रोजगार संधी अथवा नोकरीतील संधी व त्याद्वारे व्यक्ती-व्यक्तींमध्ये केल्या जाणाऱ्या भेदभावाचा अथवा अशा निकषांच्या आधारावर लोकांना मिळणाऱ्या प्राधान्याचा येथे विचार करण्यात आलेला आहे.

2) कामगार आणि व्यवस्थापनातील हितसंघर्ष : वैयक्तिक अथवा व्यक्ती ज्या समुहाचा घटक आहे, त्या समुहाचे केवळ हित साधण्याच्या विचारातुन व्यवसायांतर्गत निर्मिती होणाऱ्या संघर्षांचा येथे निर्देश करण्यात आलेला आहे.

3) राजकीय आकांक्षा : व्यवसायाने आपल्या शक्तीचा वापर राजकारणात हस्तक्षेप करण्यासाठी करणे अथवा अशा शक्तीच्या गैरवापरातुन व्यावसायिक हित साधणे व त्यातून सामाजिक हिताचा बळी देणे या समस्येचा येथे निर्देश करण्यात आलेला आहे.

4) सामाजिक कार्यास मदत : व्यवसायाची निर्मिती अथवा उद्देश हा प्रामुख्याने नफा प्राप्ती अथवा संपत्ती निर्मितीसाठी आहे. या अनुषंगाने व्यवसायांनी धर्मादाय अथवा शैक्षणिक कार्यात मदत करावी अथवा करू नये किंवा अशा कार्याचा वापर समाजात आपली प्रतिमा निर्मिती करण्यासाठी करणे या समस्येचा अथवा घटकाचा येथे विचार केला आहे.

5) समाजविघातक उत्पादनांची निर्मिती आणि विपणन : सामाजिक आरोग्य तसेच सामाजिक स्वास्थ्य बिघडवू शकणाऱ्या उत्पादनांची निर्मिती आणि विक्री करणे व त्यातुन नफा मिळवणे तसेच नैतिकतेच्या दृष्टिकोणातुन सदर कार्याकडे

दुर्लक्ष करणे या समस्येचा येथे निर्देश केलेला आहे

6) व्यवसाय आधुनिकीकरण आणि तंत्र वापर : व्यवसाया-द्वारे आधुनिकीकरण करावे तसेच उत्पादन व इतर प्रक्रियांसाठी तंत्रज्ञानाचा वापर करावा का? या प्रश्नाचा येथे विचार केला आहे

6

Page No.:
Date: / /

Q.No. 5

1) नेतृत्वाचे महत्व

→ नेतृत्वकला हा व्यवस्थापन प्रक्रियेचे अतिशय महत्वाचा भाग आहे. प्रत्येक व्यवसाय संघटनेला सामाईक उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी समूह सभासदांना निर्देशन मार्गदर्शन आणि कार्यप्रेरित करण्यासाठी परिणामकारक नेतृत्वाची गरज असते सहायकांच्या कार्याला दिशा दाखविण्यासाठी आणि त्यांना मार्गदर्शन करण्यासाठी व्यवस्थापक हा कार्यक्षम आणि परि-णामकारक नेता असलाच पाहिजे. साधारणत: असे म्हटले जाते की, नेतृत्वाचे चांगले गुण असल्याशिवाय व्यवस्थापक संघटनात्मक उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी आपल्या सहायकांच्या कार्याला दिशा दाखविण्यास कमी पडतो. संघटनेचे यश वाढ आणि विकास बऱ्याच अंशी व्यवस्थापकाच्या नेतृत्वाच्या गुणांवर अवलंबून असते. खालील काही मुद्दे नेतृत्वकलेचे व्यवस्थापनातील महत्व किंवा स्थान स्पष्ट करू शकतात.

2

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

KAKASAHEB CHAVAN COLLEGE, TALMAVALE

Department of Commerce

Subject - Management   Class- Bcom I.

Exam - Pre Exam **Mark Statement**   Date- 21/5/2023

Total Marks-

Sr.No.	Roll .No.	Name of Student	Signature	Marks Obtained
1)	4007	Barge Priyanka Shivaji	[signature]	34
2)	4100	Sutar Kavita tukaram	[signature]	30
3)	4053	kumbhar Nivedita Ravindra	[signature]	32
4	4044	kate diksha baban	D.B. Kate	34
5	4091	shidruk Dhanashrisanjay	[signature]	32
6	4105	Talsankar Sakshi Ashok	[signature]	35
7	4106	Varekar sanika shrirang	S.S.Varekar	31
8)	4015	chalke Ankita suresh	A.S. chalke	36
9)	4018	chalke Sayli krushnat	S.K. chalke	32
10)	4012	Borge kajal sanjay	K.S.Barge	34
11)	4103	Todkar pallavi vijay	P.V.Todkar	32
12)	4095	shiralkar karina Babaso	[signature]	30
13)	4079	pawar Santi Prakash	[signature]	28
14)	4064	Neha Narayan more	N.N.More	30
15)	4008	bate Tanuja Suresh	[signature]	32
16)	4075	Pawar Ankita Laxman	Ankita	28
17)	4081	Pendharkar Rutuja Anil	Rutuja.	30
18)	4063	Matekar Trupti sunil	T.S.Matekar	32
19)	4035	Jadhav Ankita Vitthal	AVJadhav	34
20)	4049	Kolekar Pranali Raju	[signature]	35
21)	4066	more shreya sarjerao	[signature]	32
22)	4019	chavan Akanksha Subhash	A.S chavan	32
23)	4063	~~Matekar Trupti Sunil~~	T.S. Matekar	34
24)	4045	katkar Poonima Kisan	[signature]	34
25)	4107	Sapkal Bharti Rahu	[signature]	35
26)	4025	Chavan Vaishnavi Ashok	[signature]	31
27)	4037	kachankar RUPali Balavant	[signature]	30
28)	4023	chavan Priyanka Shrirang	P.S. Chavan	32

Signature of Subject Teacher

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

KAKASAHEB CHAVAN COLLEGE, TALMAVALE

Department of Commerce

Subject - Mangement

Class-

Exam -

Mark Statement

Date-

Total Marks-

Sr.No.	Roll .No.	Name of Student	Signature	Marks Obtained
25)	4084	Vaishali Ramchandr salunkhe	V.R.Salunkhe	34
26	4005	Asawale Payal Vilas	Asawale	32
27	4027	poornima Bharat pakave	[illegible]	34
28)	4057	Mane Komal suryakant	K.S.Mane	32
29)	4059	Mane sapana Sanjay	S.S.Mane	34
30)	4078	Pawar sakshi vikas	S.Pawar	34
31)	4009	Bhalekar sayali Rajendra	S.R.Bhalekar	32
32)	4073	patil sanika chandrakant	S.patil	34
33)	4031	Gaikwad Prachi Sharad	P.S.Gaikwad	35
34)	4064	Neha Narayan More	N.N.More	36
35)	4026	Chavan Vanita Popat	Chavan	34
36)	4010	Bhingardere Pooja Suresh	Bhingardere	35
37)	4022	Chavan Komal Rajendra	Chavan	32
38)	4032	Gharal Nikita Ashok	N.Gharal	34
39)	4001	Achare Pallavi Sayaji	P.Achare	32
40)	4086	Sawant Harshad Sampat	Sawant	33
41)	4099	Avinash Vasant Sutar	A.Sutar	34
42)	4046	katkar pratiksha Dattatray	[illegible]	32
43)	4097	shirtode supriya nambirao	[illegible]	33
44)	4002	Achare shruti kakaso	Achare	33
45)	4005	Achare vishal vilas	A.V.V.	31
46)	4034	Ingale Santoshi Ramchandra	Ingale	32
47)	4077	Pawar Prashant shivaji	Pawar	33
48)	4085	Sapkal Ajay Bhimrao	A.S	32
49)	4076	Mayur Ratankant Rawar	[illegible]	34
50)	4107	Sapkal Bhakti Ravi	[illegible]	35
51)	4088	Sawant Pragati Sunil	Sawant	32
52)	09211	shinde vivek krushnath	Shinde	33
	4089	Sawant Sakshi Sarjerao		
53)	4101	Sutar Saraswati pandurang	S.P. Sutar	34
54)	4058	mane pratiksha Ravsi		

Signature of Subject Teacher

B.Com. (Part–I) (Semester II) New Examination, March/April.2023

Code-87980

GEC-A2: Principal of Marketing Paper-II (PRIOMAR-II)

Date: 18/05/2023 Total Marks: 40

Time: 10.30 to 12.30 P.M.

Instruction-1) Figures to the right indicate full marks 2) All questions are compulsory

प्रश्न 1. रिकाम्या जागी योग्य शब्द भरा. (08)

1) बाजारपेठ मध्ये उत्पादन संस्थाने आपल्या वस्तूच्या आधारे--------- निर्माण करू शकते.

अ) नावलौकिक ब) वस्तू क) प्रतिष्ठा ड) किंमत.

2) उपभोग्य वस्तू या उपभोक्त्यांच्या गरजांचे--------- करणारे असतात.

अ) व्यापक ब) मागणी क) समाधान ड)प्रतिमान.

3) चिन्हनाम देण्याच्या कार्यास--------- असे म्हणतात.

अ) सज्ञा ब) चिन्हांकन क) आवेष्टन ड) नाम.

4) किमत हे वस्तूचे-------- मूल्य दर्शविते.

अ) व्यवस्थापन ब) विपणन क) संख्यात्मक ड)ग्राहक.

5) वस्तूची विक्री वाढवण्यासाठी जाहिरात प्रसिद्ध वैयक्तिक विक्री इत्यादी घटकांचे संतुलित केलेल्या मिश्रणात-------- म्हणतात.

अ) विक्रय वृद्धी मिश्रण ब) जाहिरात मिश्रण क) किंमत मिश्रण ड) मागणी मिश्रण.

6) वितरण साखळी मध्ये--------- हा सर्वात महत्त्वाचा घटक आहे.

अ) घाऊक व्यापार ब) संग्रमण क) ग्राहक ड) किरकोळ व्यापार.

7) सेवा ही ----------- स्वरूपाचे उत्पादन होय.

अ) दृश्य ब) अदृश्य क)उपभोग्य ड) विक्री.

8) ना नफा, ना तोटा हे--------- धोरण आहे.

अ) किंमत निर्धारण ब) वस्तू निर्धारण क) मागणी निर्धारण ड) जाहिरात निर्धारण

प्रश्न 2. वस्तू किंमत निर्धारणावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा? (08)

OR

प्रश्न 2. वितरण साखळी मार्गाचे प्रकार स्पष्ट करा?.

प्रश्न 3. सेवाविपनाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा? (08)

OR

प्रश्न 3. किरकोळ व्यापारातील क्रियांचे व्यवस्थापन स्पष्ट करा?

प्रश्न 4. थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणत्याही दोन) (08)

अ) विक्रय वृद्धी मिश्रणाचे घटक स्पष्ट करा ?

ब) वस्तूचा अर्थ सांगून त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा?

क) वस्तू जीवन चक्र स्पष्ट करा.

प्रश्न 7. टिपा लिहा.(कोणत्याही दोन) (08)

अ)वस्तूचे आवेष्टन

ब) किंमत निर्धारणाचे घटक

क)घाऊक व्यापारी.

Page No.:
Date: / /

नाव :- कु. रामिष्टे शुभांगी कमलाकर
वर्ग :- B.com २
विषय :- विपणनाची तत्वे
रोल नं :- ५०४३

40/50

प्र १ ला
१) बाजारपेठेचे उत्पादन संस्थाने आपल्या वस्तूच्या आधारे नावलौकिक निर्माण करू शकते.

२) उपभोग्य वस्तू या उपभोक्त्यांच्या गरजांचे समाधान करणाऱ्या असतात.

३) चिन्हनाम देण्याच्या कार्याच चिन्हांकन म्हणतात.

४) किंमत हे वस्तूचे संख्यात्मक मूल्य दर्शविते.

५) वस्तूची विक्री वाढवण्यासाठी जाहिरात प्रसिद्ध व्यक्तिमत्व विक्री इ. घटकाचे संतुलितपणे केलेल्या मिश्रणाय विक्रयवृद्धी मिश्रण म्हणतात.

६) वितरणाबाबतीत किरकोळ व्यापारी हा सर्वात महत्वाचा घटक आहे.

७) सेवा ही अदृश्य स्वरूपाचे उत्पादन होय.

८
८) ना नफा ना तोटा हे किंमत निर्धारणाचे धोरण आहे.

Page No.:
Date. / /

प्र २ री वस्तूचा अर्थ सांगून वस्तूचे महत्व स्पष्ट करा ?

उ) व्याख्या - १) वस्तू म्हणजे भौतिक व अभौतिक समाधानाचा समूह होय. ज्यामध्ये आर्थिक समाधानामध्ये सामाजिक व मानसशास्त्रिय स्वरुपाचे समाधान असते.
ii) वस्तू म्हणजे भौतिक व अभौतिक आर्थिक समाजशास्त्रिय व मानसशास्त्रिय लाभाची गोळाबेरीज होय जी विपणन संस्था उपलब्ध करते व ग्राहक त्यांची अपेक्षा करीत असतो.

* वस्तूचे महत्व -:
विपणन प्रक्रियेत उत्पादित वस्तू अत्यंत महत्वाचे आहे. ग्राहक विक्रेता उपभोक्ता, स्पर्धक मागणी इत्यादींच्या उत्पादित वस्तूचे अत्यंत महत्व आहे.

i) स्पर्धेवर मात -
बाजारपेठेत वस्तूला अनेक स्पर्धक व पर्यायी वस्तू उपलब्ध असतात उत्पादित वस्तूची स्पर्धाशक्ती जर जास्त असेल तर ती स्पर्धेवर मात करु शकते. स्पर्धेला यशस्वीपणे तोंड देवु शकते. अर्थात वस्तूची स्पर्धाशक्ती वस्तूवर अवलंबून असल्याने वस्तू त्याप्रमाणे विकसित करणे आवश्यक असते.
२) उत्पादन संस्थेचा नावलौकिक -
बाजारपेठेमध्ये उत्पादन संस्थेला तिच्या वस्तूमुळे नावलौकिक प्राप्त होते वस्तू दर्जेदार व उपयुक्त असल्यास उत्पादन संस्थेला आपोआप प्रसिध्दी मिळते. संस्थेची प्रतिष्ठा सुध्दा वाढते.
३) गरजांची पुर्तता -:
वस्तूमध्ये ग्राहकांच्या गरजांचे समाधान करण्याची क्षमता असली पाहिजे. वस्तू हि ग्राहकांच्या गरजांची पुर्तता करते बाजारपेठेतील वस्तूची मागणी हि तिच्या अंगी असलेल्या गरज शमवण्याच्या क्षमतेवर अवलंबून असते.
४) विक्रीचे प्रमाण -:
वस्तू दर्जेदार आकर्षित व उपयुक्त असेल

तर त्यांची बाजारातील विक्री वाढते. विक्रीचे प्रमाण हे वस्तूवर अवलंबून असते. वस्तू उपयुक्त, दर्जेदार नसेल तर त्यांची विक्री होत नाही.

५) मागणी :-

वस्तूची मागणी व वस्तू यांचा संबंध फार महत्वाचा आहे. मागणी ही वस्तू उत्पादनास मदत करते. तसेच वस्तूचा खप होतो तरी ही वस्तू ही मागणी निर्माण करण्यास घटक होय. दुसऱ्या शब्दात मागणी ही वस्तूवर अवलंबून असते.

६) संस्थेचा विकास :-

बाजारपेठेत वस्तू उल्लेखनीय असेल तर संस्थेचा विकास होतो. तसेच नफासुद्धा प्राप्त होतो. परिणामी संस्थेला आर्थिक विकासाची संधी मिळते. वस्तू विक्री ही संस्थेला उत्पन्न मिळवून देणारी एकमेव बाब आहे. तसेच उत्पादन संस्थेस त्यामुळे स्थैर्य व अस्तीत्व अवलंबून असते.

७) विपणन सुलभता :-

वस्तू चांगली दर्जेदार व ग्राहकांची गरज भागवणारी असेल तर त्याचे विपणन कार्य चांगल्याप्रकारे करता येते. विपणन सुलभता हे वस्तूवर अवलंबून असते. परिणामी विपणन यशस्वी करण्याचे गुण वस्तूच्या अंगी असतात.

८) वस्तूची प्रतिमा :-

बाजारपेठेत वस्तूला स्वतःची प्रतिमा निर्माण करणे आवश्यक असते. वस्तूची जाहिरात विक्रयवृद्धीचे प्रयत्न, ग्राहक, विक्रेत्यांचे जाळे त्याची उपयुक्तता नावलौकिक इ. घटकांवर वस्तूची प्रतिमा अवलंबून असते. त्यामुळे वस्तूने उत्तम प्रतिमा निर्माण करणे आवश्यक असते.

९) संस्थेचा नफा :-

वस्तूला मागणी असेल ग्राहक असते तर बाजारपेठेत नियमित विक्री होते. वस्तूच्या विक्रीवर संस्थेचा नफा अवलंबून असतो. त्या दृष्टीने वस्तू ही संस्थेला नफा मिळवून देणारी बाब आहे.

प्र ३ रा सेवा विपणनाची वैशिष्ट्ये ?

→ व्याख्या

i) सेवा म्हणजे असे कार्य होय याद्वारे खरेदीदारास काही लाभ प्रदान करण्यात येतात.

ii) सेवा म्हणजे जी अदृश्य स्वरूपातील क्रिया होय व त्याचा उद्देश ग्राहकांची गरजपुर्ती करणे होय.

वैशिष्ट्य -

i) अमूर्त -

सेवा हि अमूर्त स्वरूपात असते त्या दिसत नाहीत व त्यांना स्पर्श करता येत नाही भौतिक वस्तुप्रमाणे सेवांचे निरीक्षण पाहणी मुल्यांकन करता येते नाही. सेवा ही अभौतिक असतात म्हणून सेवांच्या दर्जाबाबत पुर्णपणे व बिनचुक अंदाज करता येत नाही ती अदृश्य अस्पर्शनिय आहे.

२) अविभाज्यता -:

सेवा हि तिच्या उत्पादकापासून विभक्त करता येत नाही. विमान कंपनी हवाई प्रवास टपालाने पाठवू शकत नाही. दुसऱ्या भाषेत सेवांचे उत्पादन हे उपभोग या दोन्ही बाबी विभक्त करता येत नाहीत. उत्पादनासोबतच तिचा उपभोग घ्यावा लागतो. म्हणून सेवा प्रथम खरेदी केली जाते. नंतर तिचे उत्पादन केले जाते व उत्पादना वेळेस त्यांचा उपभोग घेतला जातो. यादृष्टीने सेवा अविभाज्य आहे.

३) बहुजिनसीपणा -:

सेवांना भौतिक आकार नसल्यामुळे त्याच्या दर्जाबाबत सुसंगती व एकवाक्यता आढळत नाही. सेवांच्या दर्जाबाबत बहुजिनसीपणा व विसंगती दिसून येते शल्यविशारद सर्व शस्त्रक्रिया एकसारख्या कौशल्याने व मुलस्थितीने मन:स्थितीने, ग्राहकाचे सहकार्य, कामाचा ताण इ. गोष्टींमुळे सेवांचा दर्जा सदासर्वकाळ एकसमान राहू शकत नाही. म्हणून बहुजिनसीपणा हा सेवांचा वैशिष्ट्यपुर्ण गुणधर्म आहे.

Page No.:
Date: / /

ई) नाशिवंतपणा :-
सेवा या विभक्त करून साठवून ठेवता येत नाहीत उत्पादनासोबत त्यांचा उपयोग होतो व त्या नाश पावतात. भविष्यकाळात उपलब्ध व्हाव्यात म्हणून त्या आधी उत्पादित करून ठेवता येत नाहीत. त्यांच्या नाशिवंत गुणधर्मामुळे त्यांचा उपयोग उत्पादनासोबत घेणे आवश्यक आहे. सेवांचा उपयोग घेता क्षणीच त्या वेळेपुरती त्यांची उपयोगिता नाश पावते.

फ) बदलती मागणी :-
विभिन्न प्रकारच्या सेवांची मागणी बदलती आढळते. सेवांना नियमित व खात्रीशीर अशी मागणी असत नाही. परिस्थितीनुसार व गरजेनुसार सेवांच्या मागणीमध्ये चढ-उतार होत असतात. समाजाचे सर्वसामान्य जीवनमान व अर्थव्यवस्थेची स्थिती या दोन प्रमुख घटकांवर सेवांची मागणी अवलंबून असते.

Page No.:
Date. / /

प्र ४ था — विक्रय वृद्धी मिश्रण करणारे घटक स्पष्ट करा ?

→ स्पर्धात्मक बाजारपेठेमध्ये वस्तूची विक्री वाढवण्यासाठी विक्रयवृद्धीचे प्रयत्न केले जातात. विक्रयवृद्धीच्या प्रयत्नांनी अपेक्षित फलिते मिळवण्यासाठी विक्रयवृद्धीच्या प्रयत्नांना इतर घटकांचे सहाय्य होणे आवश्यक असते.

१] वस्तूचे स्वरूप -:

वस्तू स्वरूपानुसार व प्रकारानुसार वस्तूची विक्री वाढवण्यासाठी विक्रयवृद्धीचे प्रयत्न केले जातात. विक्रयवृद्धीत प्रयत्नांना इतर घटकांचे सहाय्य होणे आवश्यक असते. त्यादृष्टीने विक्रयवृद्धी व अन्य संबंधित सहाय्यकारी घटक यांचे मिश्रण करावे लागते. त्यास विक्रयवृद्धी मिश्रण म्हणतात. प्रकारे केल्यास अपेक्षित विक्रीची उद्दिष्टेसुद्धा साध्य होतात. म्हणून विक्रयवृद्धीत मिश्रणाचा निर्णय महत्वाचा आहे.

२] ग्राहकांचे स्वरूप -:

ग्राहकांची संख्या, ग्राहकांचे स्वरूप, ग्राहकांची अपेक्षा, ग्राहकांची खरेदी, ग्राहकांचे मानसशास्त्र इ विविध घटकांचा विचार करून विक्रयवृद्धीचे मिश्रण करावे लागते. ग्राहकांचे विवरण हे विखुरलेले आहे.

३] वस्तूचे जीवनचक्र -:

वस्तूच्या जीवनचक्रामध्ये पाच अवस्था त्या अवस्थानुसार विक्रयवृद्धीचे प्रमाण मिश्रण करावे लागते. वस्तू प्रवेशाची अवस्था असल्यास विक्रयवृद्धीसाठी अनेक घटकांचा वापर केला जातो. वस्तूची विक्री घटत असल्यास विक्रयवृद्धी मिश्रणासाठी अनेक घटकांचे सहाय्य घ्यावे लागते.

४] वितरण साखळीची कार्यक्षमता -:

विक्रयवृद्धी मिश्रणामध्ये बाजारपेठेपर्यंत वस्तू पोहोचवण्याच्या वितरण साखळीचा गांभीर्याने विचार करावा लागतो. विक्रयवृद्धी प्रयत्नांमुळे ग्राहकांकडून होणारी वाढती मागणी लक्षात घेता वितरण साखळीतील मध्यस्थ घटकांचे सहकार्य आवश्यक ठरते. या दृष्टीने विक्रयवृद्धी मिश्रणामध्ये त्या घटकांचा समावेश करून घ्यावे लागते.

५) खरेदीची वारंवारता :-

विक्रयवृद्धी मिश्रण करताना वस्तूच्या खरेदीवर वारंवारता लक्षात घ्यावे लागते. खरेदीची वारंवारता जास्त असल्यास जाहिरात घटकाचे मिश्रण अधिक प्रमाणात करावे लागते. खरेदीची वारंवारिता टिकवण्यासाठी व वाढवण्यासाठी यशस्वी जाहिरात आवश्यक आहे. तसेच वितरण साखळीतील मध्यस्थांनासुद्धा पुरेसा वस्तू ठेवण्यासाठी प्रोत्साहन द्यावे लागते.

६) वस्तूची किंमत :-

कोणत्याही वस्तूच्या विक्रय प्रक्रियेमध्ये वस्तूची किंमत हा घटक परिणाम करणारा आहे. वस्तूची मागणी व वस्तूची किंमत यांचा परस्परसंबंध महत्वाचा असल्याने विक्रयवृद्धीचे मिश्रण करताना वस्तूची किंमत व त्यासंबंधचे धोरण ह्या घटकाचे उचित मिश्रण करावे लागते.

७) विक्रयवृद्धीची साधने :-

विक्रयवृद्धीचे मिश्रण करताना विक्रयवृद्धीची कोणकोणती साधने उपलब्ध आहेत हे महत्वाचे आहे. विक्रयवृद्धीच्या साधनांच्या निवडीवर कंपनीचे धोरण, उपलब्ध निधी, स्पर्धकांचे धोरण बाजारपेठेतील स्पर्धक, इ बाबी मर्यादा पडते.

८) वस्तूचे बाजारपेठेतील स्थान :-

बाजारपेठेतील आपल्या वस्तूची विक्री हिस्साव त्याचा नावलौकिक विचारात घेऊन विक्रयवृद्धीचे मिश्रण करावे लागते. बाजारपेठेतील स्पर्धक वस्तू व पर्यायी वस्तू यांचे विक्रय धोरण व विक्रयवृद्धीचे धोरण यांचा आपल्या वस्तूच्या बाजारपेठ स्थानावर परिणाम होत असतो.

प्र ७ वा   १) वस्तूचे आवेष्टन :-

विपणनामध्ये वस्तूच्या अंतरंगाबरोबरच तिच्या बाह्य स्वरूपालासुद्धा महत्व दिले आहे. त्या दृष्टीने वस्तूच्या बाह्यरूपामध्ये आवेष्टन सर्वात महत्वाचे समजले जाते. कारण वस्तू हि बाजारपेठेमध्ये व संभाव्य ग्राहकांसाठी सादर करताना तिचे आवेष्टन आकर्षक व देखणे असावे [illegible] लागते. तसेच वस्तूचे अंतरंग सुरक्षित ठेवण्यासाठी सुद्धा आवेष्टन उपयुक्त ठरते. किंबहुना वस्तूच्या गुणवत्तेचे व नवेपणाचे रक्षण करण्यासाठी आवेष्टन आवश्यक असते. म्हणून वस्तूसाठी योग्य असे आवेष्टन निवडणे अथवा तयार करणे हे विपणन विभागाचे महत्वाचे कार्य होय. त्याबाबत वस्तू नियोजन व विकासामध्ये विचार केला जातो.

① व्याख्या :-

वस्तूला गुंडाळण्यासाठी डबा अथवा पेटी तयार करण्यासाठी सर्वसाधारण स्वरूपाची प्रक्रिया म्हणजे आवेष्टन होय.

- विलियम स्टॅनन.

② वस्तूसाठी डबा अथवा पेटी, बरणीची रचना करणे व ती तयार करण्याची क्रिया म्हणजे आवेष्टन असून ज्याचा वस्तूचे संरक्षण, काटकसर, सोय व विक्री वाढीशी संबंध असतो.

३) घाऊक व्यापारी :-

वितरण मार्गातील घाऊक व्यापारी हा अत्यंत महत्वाचा मध्यस्थ आहे. उत्पादकाकडून मोठ्या प्रमाणात व घाऊक प्रमाणात खरेदी करून किरकोळ व्यापाऱ्यांना किरकोळ स्वरुपात विक्री करण्याची विशेष क्रिया म्हणजे घाऊक व्यापार होय. घाऊक व्यापारासाठी मोठ्या प्रमाणावर भांडवल गुंतवणूक करावी लागते. ~~कि~~ किरकोळ व्यापाऱ्यांना वस्तुचा नियमित पुरवठा करणे वस्तूचा मुबलक साठा करून ठेवणे. व किरकोळ व्यापाऱ्यांना उधारीची सवलत देणे. अशी घाऊक व्यापाराची सवलत असते. | कार्यपद्धती असते. वितरणाचे विविध मार्ग असले तरी बहुसंख्य वितरण मार्गामध्ये घाऊक व्यापार करणारा मध्यस्थ असतो. किरकोळ व्यापारी ग्राहक व उत्पादक या सर्व घटकांच्या दृष्टीने घाऊक व्यापार फायद्याचा असतो.

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
KAKASAHEB CHAVAN COLLEGE, TALMAVALE
Department of Commerce

Subject - Marketing Class- B com I

Exam - Pre Exam **Mark Statement** Date- 18/5/2023

Total Marks-50

Sr.No.	Roll .No.	Name of Student	Signature	Marks Obtained
	4025	चव्हाण वैष्णवी अशोक	Chavan	32
	4091	~~शिंदकर~~ शिदुक धनश्री संजय	Shidauk	36
	4049	कोलेकर प्रणाली राजू	Rukeri	40
	4106	वरेकर सानिका श्रीरंग	S.S Varekar	30
	4105	तोळसणकर साक्षी अशोक	S.A.Tolsankar	35
	4015	चाळके अंकिता सुरेश	A.S. chalke	32
	4012	बोरगे काजल संजय	K.S. Borge	34
	4018	चाळके सायली कृष्णात	S.K.chalke	32
	4052	निवेदीता रविंद्र कुंभार	Nkumbhar	33
	4095	शिराळकर करीना बाबासो	KBS	40
	4103	तोडकर पल्लवी विजय	P.V.Todkar	32
	4073	पाटील सानिका चंद्रकांत		33
	4035	जाधव अंकिता विठ्ठल	A.V.Jadhav	34
	4008	बाटे तनुजा सुरेश	T.bate	32
	4084	सांळुखे वैशाली रामचंद्र	V.R.Salunkhe	33
	~~4091~~	~~कु~~		
	4044	काटे दिक्षा बळन	D.B.Kate	22
	4007	बर्गे प्रियांका शिवाजी	P.S.Barge	35
	4081	पेंढारकर ऋतुजा अनिल	Rutuja.	25
	4064	मोरे नेहा नारायण	N.N.More	30
	4075	पवार अंकिता लक्ष्मण	Ankita	32
	4031	गायकवाड प्राची शरद	P.S Gaikwad	30
	4063	माटेकर तृप्ती सुनिल	T.S.Matekar	34
	4019	चव्हाण साकुंतला सुभाष	A.S.chavan	32
	4045	काटकर पौर्णिमा किसन	Ujalkar	

Signature of Subject Teacher

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
KAKASAHEB CHAVAN COLLEGE, TALMAVALE
Department of Commerce

Subject - Marketing. Class- Bcom I.

Exam - Pre. Exam. **Mark Statement** Date- 18/5/2023

Total Marks- 50

Sr.No.	Roll .No.	Name of Student	Signature	Marks Obtained
1)	4066	more shreya Sarjerao	more	32
	4005	Asawale Payal Vilas	Asawale.	34
	4059	Mane Sapana Sanjay	S.S. Mane	35
	4057	Mane komal suryakant	K.S.Mane	36
	4078	Pawar Sakshi Vikas	S.Pawar	32
	4009	Bhalekar sayali Rajendra	S.R.Bhalekar	34
	4088	Sawant Pragati Sunil	Sawant	36
	4086	Sawant Harshad Sampat	H.Sawant	32
	4038	kadam Raj sampat	R.kadam	36
	4050	Kolekar sahil satish	sahil	36
	[illegible]			
	4046	katkar pratiksha Dattatray	P.D.K.	32
	4077	Pawar Prashant Shinyji	Pawar	34
	4085	Sapkal Ajay Bhimrao	A.B.	32
	4107	Sapkal Bhakti Rand	Bhakti	33
	4039	kadam sejal Atmaram	S.A.kadam	33
	4083	Ramishte shubhangi kamlakar	Shubhangi R.S.K.	40
	4088	Sawant		
	4089	Sawant Sakshi Sarjerao	Sawant	32

Signature of Subject Teacher

ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'
शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

SHRI SWAMI VIVEKANAND SHIKSHAN SANSTHA,KOLHAPUR

Kakasaheb Chavan College, Talmavale
Tal-PatanDist- Satara

Department of Commerce

Notice Date-17/12/2022

All the students of the B.Com- II are hereby informed that the Seminar on **"Successful Entrepreneurs"** will be conducted from dated 21 to 25 December 2022 during lecture hour. It is mandatory for all the students attend the seminar.

Head of Department
Head
Department Of Commerce
K.C.College, Talmavale

Principal
Principal
Kakasaheb Chavan College
Talmavale, Tal-Patan, Dist-Satara

KAKASAHEB CHAVAN COLLEGE, TALMAVALE

Department: of Commerce

ATTENDANCE SHEET

Programme: Seminar

Date: 25/12/2022 Time: 10:30 am / pm

Sr.	Name of the Student	Class	Signature
1	chavan Rohini Bhagavan	T.Y. B.Com	RBchavan
2	chavan madhuri Prakash	T.Y. B.com	mPchavan
3	chalake Mrudula Laxman	T.Y. B.com	Mele
4.	chavan Gauri Uttam	T.Y. B.com	Gauri
5	More Kajal Pralhad	T.Y. B.com	[illegible]
6	Chorage Sushmita subhash	—11—	Chorage
7	Bhise Swaranjali shamrao	—11—	S.S.Bhise
8	Sutar Prajakta Yashwant	T.Y.B.com	Sutar
9	shinde Nikita Pandurang	T.Y.B.com	NShinde
10)	sutar Seema Keshav	T.Y.B.Com	Sksutar.
11.	Sutar Roshani Atmaram	T.Y.B.com	RAsutar
12.	Kadam Pallavi Rajaram	T.Y.B.com	[illegible]
13	Mane Shravani Shivaji	T.Y.B.com	Shravani
14	Yadav Pratiksha Nivas	T.Y.B.com	P.N.Yadav
15.	Jadhav Shraddha Nivas	—11—	SJadhav
16.	More Arati subhash	T.Y.Bcom	ASMore
17.	Pawar Anuradha Anil	T.Y.Bcom	AAPawar
18.	Asawale kajal Ashok	—11—	AAAswale
19.	Mane Priti uttam	—11—	P.U.Mane
20.	Hawale priyanka Dinkar.	—11—	P.D.Hawale
21.	Tolsankar Sakshi Ashok	B.Com I	SATolsankar
22)	Chalke Sayli kaushmat	—11—	S.K.chalke
23)	Borge kajal sanjay	—11—	K.S.Borge.
24)	Sawant Sakshi Sanjeevo	—11—	Sawant
25)	Todkar pallavi vijay	—11—	P.V.Todkar

Kakasahe Chavan College,Talmavale Corporate Accounting -Unit Test (P-II)

115 responses

Publish analytics

Kakasahe Chavan College,Talmavale Corporate Accounting -Unit Test (P-II)

06/03/2023
Online Test.

* Indicates required question

1. Name of the Students- *

2. Shivaji University Seat No. *

3. Roll.No. *

4. Mobile No. *

5. 1. As per AS – 14 purchase consideration is what is payable * 1 point

Mark only one oval.

- a. Share holders
- b. Creditors
- c. Debenture Holder
- d. Share holders and Debenture holders
- Other: ______

6. 2.When amalgamation is in the nature of purchase, the accounting method to be follow * 1 point

Mark only one oval.

- a. Equity Method
- b. Purchase Method
- c. Pooling of Interest Method
- d. Considered Method
- Option 1

7. 3. A limited and B limited go into liquidation and a new company X limited is formed it is a case of * 1 point

Mark only one oval.

- a. Absorption
- b. External Reconstruction
- c. Amalgamation

8. 4. Accumulated profits include * 1 point

Mark only one oval.

- a. Provision for doubtful debt
- b. Super Annuation fund
- c. Works men compensation fund
- d.General Reserve

9. 5. When the expenses of liquidation are to be born by the vendor company, than the vendor company debit * 1 point

Mark only one oval.

- a. Realisation Account
- b. Bank Account
- c. Goodwill Account

10. 6. For paying liability not taken over by the purchasing company the vendor company credit * 1 point

Mark only one oval.

- a. Realisation Account
- b. Bank Account
- c. Liability Account

11. 7. Profit earned before acquisition of share is treated as * 1 point

Mark only one oval.

- a. Capital Profit
- b. Revenue Profit
- c. General Reserve
- d. Revaluation Loss

12. 8. Holding company share in revenue profit of subsidiary company is adjusted in * 1 point

Mark only one oval.

- a. Cost of Control
- b. Shown of Assets side of Balance Sheet
- c. Profit and Loss Account
- d. None of above

13. 9.Face value debenture of subsidiary company held by holding company is deducted from ..... * 1 point

Mark only one oval.

- a. Debentures
- b. Cost of Control
- c. Minority Interest
- d. Debenture in consolidated balance sheet

14. 10.Minority interest include * 1 point

Mark only one oval.

- a. Share in share capital
- b. Share in capital profits
- c. Share in revenue profits
- d. All of the above

This content is neither created nor endorsed by Google.

Google Forms

9834056874

9637307404

9923916264

7350290538

8010995487

7262009299

7498502733

9322692368

9511929390

9545538490

9637219016

7620447914

7038358454

9075074818

8698875493

9699105014

7261951223

Copy

1. As per AS – 14 purchase consideration is what is payable

115 responses

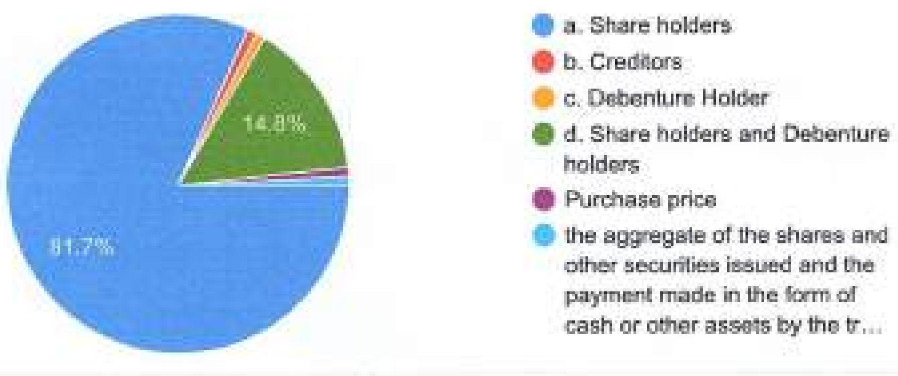

2.When amalgamation is in the nature of purchase, the accounting method to be follow

Copy

115 responses

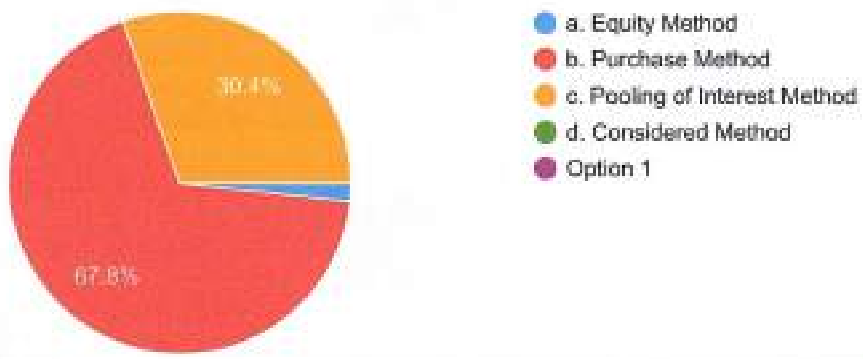

3. A limited and B limited go into liquidation and a new company X limited is formed it is a case of

Copy

115 responses

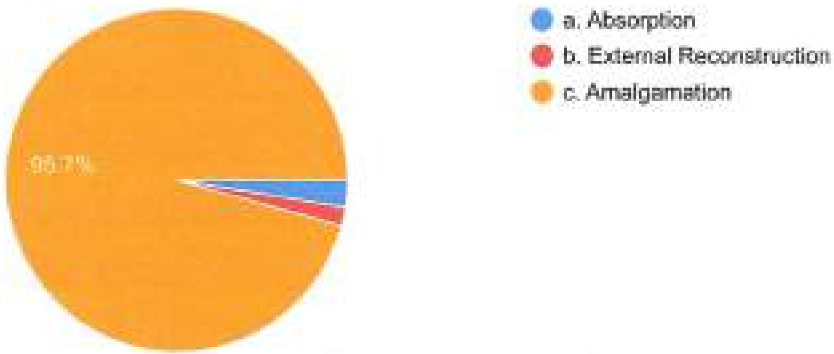

4. Accumulated profits include

Copy

115 responses

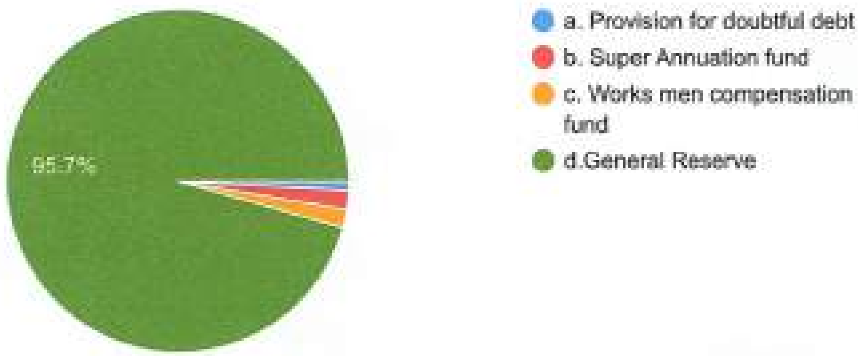

5. When the expenses of liquidation are to be born by the vendor company, than the vendor company debit

Copy

115 responses

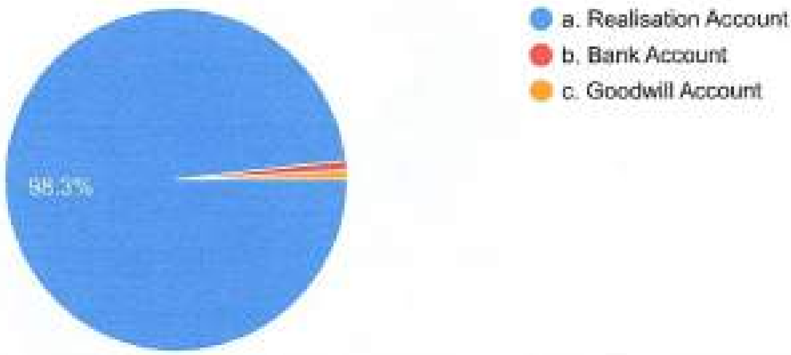

6. For paying liability not taken over by the purchasing company the vendor company credit

Copy

115 responses

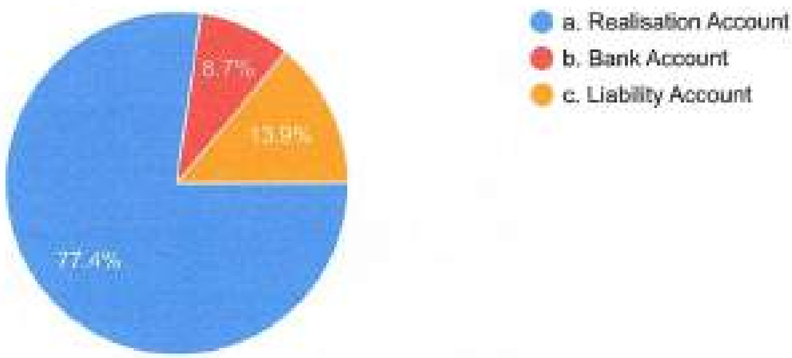

7. Profit earned before acquisition of share is treated as

Copy

115 responses

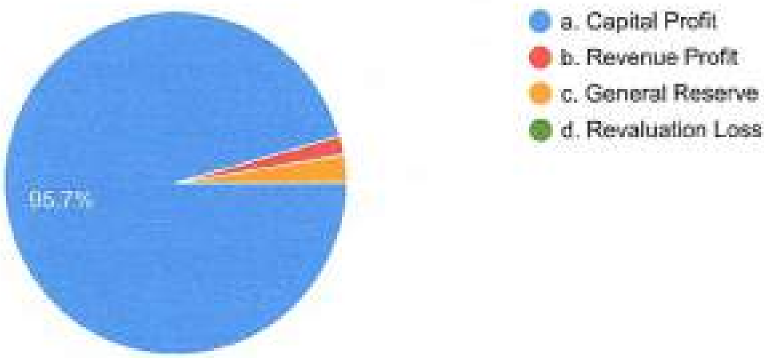

8. Holding company share in revenue profit of subsidiary company is adjusted in

Copy

115 responses

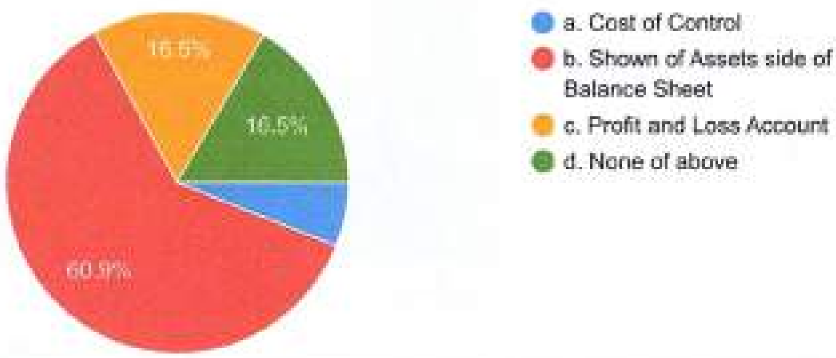

9.Face value debenture of subsidiary company held by holding company is deducted from .....

Copy

115 responses

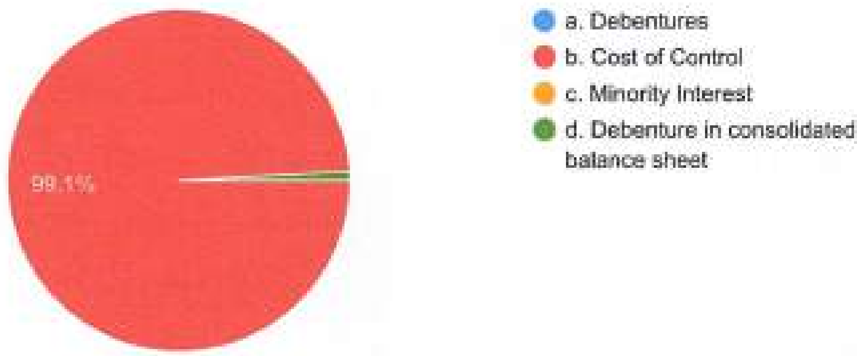

10.Minority interest include

Copy

115 responses

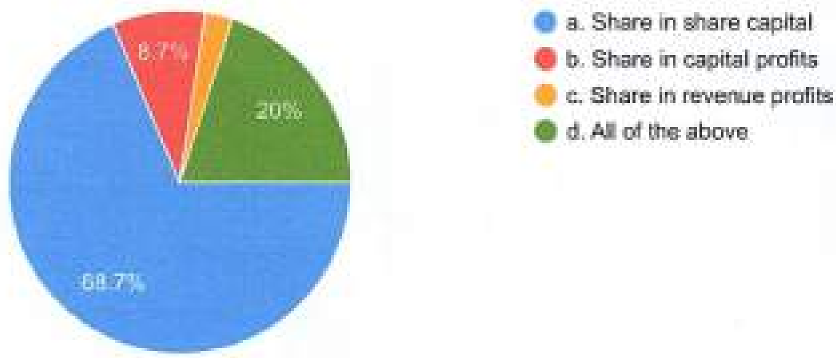

This content is neither created nor endorsed by Google. Report Abuse - Terms of Service - Privacy Policy

Google Forms

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार''
-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षणसंस्था, कोल्हापुर संचालित
काकासाहेब चव्हाण कॉलेज, तळमावले
अर्थशास्त्र विभाग

सूचना

दि. २५/०३/२०२३

बी. कॉम भाग दोन मधील सर्व विद्यार्थ्यांना सूचित करण्यात येते की, दि. ३१/०३/२०२३ या दिवशी यूनिट टेस्ट घेतली जाणार आहे. तरी सर्वांनी उपस्थित राहावे

विभागप्रमुख
Head
Department Of Economics
K.C.College, Talmavale

Chavan College Talmavale, Tal. Patan, Dist. Satara

"Dissemination of Education for Knowledge, Science and Culture"
–Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur

KAKASAHEB CHAVAN COLLEGE TALMAVALE, TAL- PATAN, DIST-SATARA

Dept. of Economics

Academic Year (2022-23)

- **Unit Test Mark list**
- **B.Com II- Money And Financial System**
- **Date-31/03/2023**

Sr.No	Student Name	Marks
01	Patil Vijay Balu	08
02	Sawant Mayor Pandurang	08
03	Pawar Sandesh Nivas	09
04	Shinde Radhika Mahesh	09
05	Bagal Puja Chandrakant	08
06	Adivade Sima Dagadu	09
07	Mane Prajkata Chandrakant	09
08	Indulakar Pratiksha Ashok	09
09	Karape Sharmila Prakash	09
10	Mohite Ankita Baban	09

R.B.Yadav

Subject Teacher

(Yadav R. B.)

HOD

Head
Department Of Economics
K.C.College, Talmavale

नाव : पटील विजय बाळु
Std: 14th COM
विषय : पैशाचे मुल्य
दिनांक : . .
Test No. 1

08/10 R.B.Yadav

Q.1 डेबिट कार्ड म्हणजे काय व त्यांची वैशिष्ट्ये व महत्व स्पष्ट करा.

→ डेबीट कार्ड हे ग्राहकाला देण्यात प्लास्टीक कार्ड असुन त्याच्या वापराद्वारे ग्राहक त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रकमेच्या वापर पैसे भागवण्यासाठि अथवा ए.टी.एम (ATM) स्वरूपात त्याच्या खात्यावरील पैसे काढण्यासाठि तद अनतांत्रीक सेवा मिळवण्यासाठि करु शकतो.

डेबीट कार्डचा संबध कार्डधारकाच्या खात्याशी असतो. म्हणजे बँकेत खाते असणाऱ्या ग्राहकास डेबीट कार्ड मिळु शकते. क्रेडीट कार्ड मिळवण्यासाठि जी प्रक्रीया वापरली जाते. तशीच प्रक्रीया डेबीट कार्ड मिळवण्यासाठि वापरली जाते. डेबीट कार्ड हे नाव देण्याचे कार्ड म्हणजे कार्डच्या वापर पैसे भागवण्यासाठी केल्यानंतर तेवढि रक्कम तुमच्या बँक खात्यास डेबीट म्हणजे खर्च पडते.

डेबीट कार्डची वैशिष्ट्ये :-

1) बँक खात्याशी संलग्नता - डेबीट कार्डचे प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे डेबीट कार्ड हे बँकेमध्ये खाते असणाऱ्या ग्राहकालाच प्राप्त होऊ शकते. म्हणजेच डेबीट कार्ड हे ग्राहकाच्या बँकेत असणाऱ्या खात्याशी संलग्न असुन ग्राहक डेबीट कार्डचा उपयोग त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेच्या वापरासाठी

करू शकतो.

2) ATM सुविधा -
डेबीट कार्ड अजून एक प्रमुख वैशिष्ट्ये डेबीट कार्डमध्ये धनादेश आणि एटीएम सुविधांचे एकत्रिकरण केलेले असते. यामुळे डेबीट कार्डची ग्राहक या कार्डचा वापर एटीएम कार्ड या स्वरूपात करू शकतो. ज्यासाठी सामान्यतः बँक कोणतेही वेगळे शुल्क आकारत नाही.

3) ऑनलाईन व्यवहारातील वापर -
डेबीट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहार अथवा ई-बँकींग स्वरूपात केलेल्या व्यवहारात करता येतो. रकमांचे स्थानांतरण, हस्तांतरण बिलांचे भुगतान इत्यादी गोष्टी करताना ग्राहक त्यांच्याकडे असणाऱ्या डेबीट कार्डच्या आधारे ऑनलाईन (online) व्यवहार पार पाडू शकतात.

4) बँक खाते व्यवस्थापन :-
ई-बँकींगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरूपात असणाऱ्या डेबीट कार्डवरील माहितीचा वापर करून ग्राहक आपल्या बँक खात्याचे व्यवस्थापन करू शकतो. त्यासाठी असे खाते वापरण्यासाठी आपली ओळख पटवणे व बँक खाते उघडण्याआधी

5) खात्यातील शिल्लक रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय-
बँकेने आपल्या ग्राहकांना खात्यात शिल्लक असणाऱ्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय उपलब्ध करून दिली आहे. ग्राहक अशा सुविधेचा वापर डेबीट कार्डच्या माध्यमातून सुद्धा करू शकतो.

6) शुल्क आणि कर - डेबीट कार्ड सामान्यतः बँक ग्राहकांना अल्प वार्षिक शुल्काधारे बँकद्वारे उपलब्ध करून दिले जाते. डेबीट कार्डच्या एटीएम (ATM) स्वरूपात वापर केल्या

सर्वांपेक्षा जास्त केलेला वापर ह्यासाठी बँक अशा जास्तीच्या व्यवहारावर शुल्क आकारू शकते.

7) कॅशबॅक व इतर फायदे :-
डेबीट कार्डचा व्यवहारातील वापर वाढावा व त्याद्वारे रोकड विरहीत अर्थव्यवस्थेस चालना मिळावी म्हणून बँकांद्वारे डेबीट कार्डचा करण्यात येणाऱ्या वापरासाठी ग्राहकाला बोनस तसेच कॅशबॅक स्वरूपात फायदे उपलब्ध करून दिले जाते.

8) सुरक्षितता :-
डेबीट कार्डचा वापर हा भौतिक म्हणजेच प्लास्टिक कार्ड स्वरूपात ग्राहकाला उपलब्ध करून दिले जातात. कार्ड आणि ते वापरण्याचा ओळखीचा Pin याद्वारा एकत्रीत माध्यमाने करता येतो. ऑनलाईन व्यवहार यासाठी बँकेकडून प्राप्त OTP नंबर ग्राहकांना भरणे आवश्यक असते.

Q.2 डेबीट कार्डचे महत्व :-

1) रोकड विरहीत अर्थव्यवस्थेच्या निर्मीतीला चालना :-
अर्थव्यवस्थेत वाढत जाणारा डेबीट कार्डचा वापर हा रोकड विरहीत अर्थव्यवस्थेच्या निर्मीतीसाठी उपयुक्त ठरतो. कागदी चलन वापरापासून ई-चलन वापराकडे जाण्यासाठी डेबीट कार्डचा वापर वाढावा यासाठी सरकार तसेच काहीच बँका प्रयत्न करीत असतात.

2) रोख रक्कम बाळगण्यापासून मुक्तता :-
डेबीट कार्डचा वापर ATM प्रमाणे करता येत असल्याने डेबीट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वतःजवळ बाळगावी लागत नाही. यामुळे रोख

रक्कम जवळ बाळगण्यापासून उद्भवणाऱ्या धोक्यापासून जसे पैसे हरवणे, पैशाची चोरी इत्यादीपासून ग्राहकांचे रक्षण होते.

३) सरळ भुगतान आधार :-

डेबीट कार्डचा वापर Online व्यवहारात तसेच तत्काळ स्वरूपात भुगतान करण्यासाठी करता येत असल्याने डेबीट कार्ड माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारचे बिले भरणे, विमा हप्ते जमा करणे वस्तू खरेदी करणे अशा ठिकाणी डेबीट कार्ड वापरून तत्काळ भुगतान करू शकतो. व यामुळे वेळेचीही बचत होते.

४) अतीरिक्त खर्चावरील नियंत्रण :-

डेबीट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संबंधित असल्याने ग्राहक डेबीट कार्डच्या माध्यमातून त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमे इतकाच खर्च करू शकतो. याउलट ग्राहकांनी क्रेडीट कार्ड वापरल्यास शक्य असणाऱ्या अतीरिक्त खर्च करण्याच्या प्रवृत्तीपासून संरक्षण होते.

K.C. College Estd 1969

डेबिट कार्ड म्हणजे काय व त्याची वैशिष्ट्ये व महत्त्व स्पष्ट करा.

डेबिट कार्ड हे ग्राहकाला देण्यात प्लास्टिक कार्ड असून त्याच्या वापरद्वारे ग्राहक त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रकमेचा वापर पैसे भागविण्यासाठी अथवा ए.टी.एम. स्वरूपात त्याच्या खात्यावरील पैसे काढण्यासाठी तसेच तदअनुषंगिक सेवा मिळविण्यासाठी करू शकतो.

डेबिट कार्डचा संबंध कार्डधारकाच्या खात्याशी असतो, म्हणजे बँकेत खाते असणाऱ्या ग्राहकास डेबिट कार्ड मिळू शकते. क्रेडिट कार्ड मिळविण्यासाठी जी प्रक्रिया वापरली जाते, तशीच प्रक्रिया डेबिट कार्ड मिळविण्यासाठी वापरली जाते. डेबिट कार्ड हे नाव देण्याचे कारण म्हणजे कार्डचा वापर पैसे भागविण्यासाठी केल्यानंतर लगेच रक्कम तुमच्या बँक खात्यास डेबिट म्हणजे खर्च पडते.

डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये -

१) बँक खात्याशी संलग्नता -

डेबिट कार्डचे प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे डेबिट कार्ड हे बँकेमध्ये खाते असणाऱ्या ग्राहकालाच प्राप्त होऊ शकते. म्हणजेच डेबिट कार्ड हे ग्राहकाच्या बँकेत असणाऱ्या खात्याशी संलग्न असून ग्राहक डेबिट कार्डचा उपयोग त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेच्या वापरासाठी करू शकतो.

२) एटीएम सुविधा -

डेबिट कार्डचे अजून एक प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे डेबिट कार्डमध्ये धनादेश आणि एटीएम सुविधांचे एकत्रीकरण केलेले असते. यामुळे डेबिट कार्डचा ग्राहक या कार्डचा वापर एटीएम कार्ड स्वरूपात करू शकतो ज्यासाठी सामान्यत बँक कोणतेही वेगळे शुल्क आकारत नाही.

३) ऑनलाईन व्यवहारातील वापर -

डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहार अथवा ई-बँकिंग स्वरूपात करावयाच्या व्यवहारात करता येतो. रकमांचे स्थानांतरण, हस्तांतरण, बिलांचे भुगतान इत्यादी गोष्टी करताना ग्राहक त्याच्याकडे असणाऱ्या डेबिट

Page No.:
Date: / /

4] बँक खाते व्यवस्थापन —
ई-बँकिंगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरूपात असणाऱ्या डेबिट कार्डविषयी माहितीचा वापर करून ग्राहक आपल्या बँक खात्यामध्ये व्यवस्थापन करू शकतो. तसेच असे खाते वापरण्यासाठी आपली ओळख पटविण्यासाठी, बँक खाते वापरण्या पिनांक बदलण्यासाठी.

5] खात्यातील शिल्लक रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय —
बँकेने आपल्या ग्राहकाला खात्यात शिल्लक असणाऱ्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय उपलब्ध करून दिली असल्यास ग्राहक अशा सुविधेचा वापर डेबिट कार्डच्या माध्यमातूनसुद्धा करू शकतो.

6] शुल्क आणि कर —
डेबिट कार्ड सामान्यत बँक ग्राहकाला अल्पल वार्षिक शुल्कावर बँकेद्वारे उपलब्ध करून दिले जाते. डेबिट कार्डचा ए.टी.एम. स्वरूपात घालून दिलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त केला वापर झाल्यास बँक अशा जास्तीच्या व्यवहारांवर शुल्क आकारू शकते.

7] बोनस व इतर फायदे —
डेबिट कार्डचा व्यवहारातील वापर वाढावा व त्याद्वारे रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेला चालना मिळावी म्हणून बँकांद्वारे डेबिट कार्डच्या करण्यात येणाऱ्या वापरासाठी ग्राहकाला बोनस तसेच कॅशबॅक स्वरूपात फायदे उपलब्ध करून दिले जातात.

8] सुरक्षितता —
डेबिट कार्डचा वापर हा भौतिक म्हणजेच प्लास्टिक कार्ड स्वरूपात ग्राहकाला उपलब्ध करून दिलेले कार्ड आणि ते वापरायचा सांकेतांक (PIN) यांच्या एकत्रित माध्यमातूनच करता येतो. ऑनलाईन व्यवहारात यासाठी बँकेकडून प्राप्त OTP नंबर ग्राहकाकडे असणे आवश्यक असते.

Page No.:
Date. / /

डेबिट कार्डचे महत्त्व —

1) रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना —
अर्थव्यवस्थेत वाढत जाणारा डेबिट कार्डचा वापर हा रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीसाठी उपयुक्त ठरतो. कागदी चलन वापरापासून ई चलन वापराकडे जाण्यासाठी डेबिट कार्डचा वापर वाढावा यासाठी सरकार तसेच केंद्रीय बँका प्रयत्न करीत असतात.

2) रोख रक्कम बाळगण्या पासून मुक्तता —
डेबिट कार्डचा वापर एटीएमप्रमाणे करता येत असल्याने डेबिट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वतःजवळ बाळगावी लागत नाही. यामुळे रोख रक्कम जवळ बाळगल्यातून उद्भवणाऱ्या धोक्यापासून जसे पैसे हरवणे, पैशाची चोरी इत्यादींपासून ग्राहकाचे रक्षण होते.

3) सरल भुगतान साधन —
डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारात तसेच तत्काळ स्वरूपात भुगतान करण्यासाठी करता येत असल्याने डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारची बिले भरणे, विमा हप्ते जमा करणे, वस्तू खरेदी करणे अशा ठिकाणी डेबिट कार्ड वापरातून तत्काळ भुगतान करू शकतो व यातून त्याच्या वेळेचीही बचत होते.

4) अतिरिक्त खर्चावरील नियंत्रण —
डेबिट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असल्याने ग्राहक डेबिट कार्डच्या माध्यमातून त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रक्कमेइतकाच खर्च करू शकतो. यामुळे ग्राहकाचे क्रेडिट कार्ड वापरातून शक्य असणाऱ्या अतिरिक्त खर्च करण्याच्या प्रवृत्तीपासून संरक्षण होते.

ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार
—डॉ. बापुजी साळुंखे

Date 30/03/23

* काकासाहेब चव्हाण कॉलेज तळमावले *

नाव - पवार संदेश निवास

इ. - BCOM - III

Roll NO - 5076

विषय - Money and Financial System

09/10 R.B.Yadav

प्र.1 डेबिट कार्ड म्हणजे काय? व त्याची वैशिष्ट्ये व महत्त्व स्पष्ट करा.

→ डेबिट कार्ड हे ग्राहकाला देण्यात आलेले प्लास्टिक कार्ड असून त्याच्या वापराद्वारे ग्राहक त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रकमेच्या वापर पैसे भागवण्यासाठी अथवा 'ए.टी.एम' स्वरूपात त्याच्या खात्यावरील पैसे काढण्यासाठी तसेच तदअनुषंगिक सेवा मिळविण्यासाठी करू शकतो.

डेबिट कार्डचा संबंध कार्ड धारकाशी व त्याच्या खात्याशी असतो. म्हणजे बँकेत खाते असणाऱ्या ग्राहकास डेबिट कार्ड मिळू शकते. क्रेडिट कार्ड मिळविण्यासाठी जी प्रक्रिया वापरली जाते, तशीच प्रक्रिया डेबिट कार्ड मिळवण्यासाठी वापरली जाते. फरक फक्त एकच प्रकारच्या पहावयास मिळतो तो म्हणजे क्रेडिट कार्डसाठी बँकेत खाते असले पाहिजे असे नाही. परंतु डेबिट कार्डसाठी बँकेत खाते असावे लागते. डेबिट कार्ड हे नाव देण्याचे कारण म्हणजे कार्डचा वापर पैसे भागविण्यासाठी केल्यानंतर तेवढी रक्कम तुमच्या बँक खात्यात डेबिट म्हणजे खर्च पडते. क्रेडिट कार्ड होण्यासाठी जे काही दिवसांचे क्रेडिट मिळते, तसेच क्रेडिट डेबिट कार्डधारकास मिळत नाही. डेबिट कार्ड प्रकारास दोन प्रकारच्या कार्डचा वापर होतो आणि व्यवहारही तसेच चालतात.

• अ) पहिल्या प्रकारात डायरेक्ट डेबिट कार्ड वापरले जाते. यात इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने डेबिट कार्डधारकाच्या खात्यामधून रकमेचे हस्तांतर संस्थेच्या खात्यावर होते. म्हणजे कार्डधारक जी खरेदी करतो त्या व्यापारी संस्थेकडे असलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मशीनवर डेबिट कार्डचा नंबर नोंदविला म्हणजे बँकेच्या खात्यावर रक्कम खर्ची पडते आणि

आणि व्यापारी संस्थेच्या खात्यावर जमा होते. अशी सुविधा निर्माण करण्यासाठी बँक आणि व्यापारी संस्थात इलेक्ट्रॉनिक यंत्रणा कार्यान्वित असावी लागते.

• ब] दुसऱ्या पद्धतीत विलंबित पद्धतीने रक्कम देण्याची सोय असते. म्हणजे कार्ड क्रेडिट सारखे असते परंतु त्यास क्रेडिट कार्ड म्हणत नाही. कार्डधारक कोणत्याही व्यापारी संस्थेत माल अगर सेवा खरेदी करू शकतो त्या ठिकाणच्या मशीनवर कार्डाची नोंद करून रक्कम खर्ची (Debit) दाखवली जाते.

* डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये :-

• 1] बँक खात्याशी संलग्नता :- डेबिट कार्डचे प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे डेबिट कार्ड हे बँकेमध्ये खाते असणाऱ्या ग्राहकाला प्राप्त होऊ शकते. म्हणजेच डेबिट कार्ड हे ग्राहकाच्या बँकेत असणाऱ्या खात्याशी संलग्न असून ग्राहक डेबिट कार्डचा उपयोग त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेच्या वापरासाठी करू शकतो.

• 2] एटीएम सुविधा :- डेबिट कार्डचे आणखी एक प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे डेबिट कार्डमध्ये हमीपत्र आणि एटीएम सुविधेचे एकत्रीकरण केलेले आढळते. यामुळे डेबिट कार्डचा ग्राहक या कार्डचा वापर एटीएम कार्ड स्वरूपात करू शकतो. त्यासाठी सामान्यतः बँक कोणतेही वेगळे शुल्क आकारत नाही. अर्थात बऱ्याच वेळेला डेबिट कार्डचा वापर करून काढल्या जाणाऱ्या अथवा वापरल्या जाणाऱ्या रकमेची मर्यादा बँकांनी निश्चित केलेली असते. त्याचे उल्लंघन वापरकर्त्याला करता येत नाही.

• 3] ऑनलाइन व्यवहारातील वापर :- डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाइन व्यवहार अथवा ई-बँकिंग स्वरूपात करावयाच्या व्यवहारात करता येते. रकमेचे स्थानांतरण, हस्तांतरण, बिलांचे भुगतान इत्यादी.

गोष्टी करताना ग्राहक त्याच्याकडे असणाऱ्या डेबिट कार्डच्या आधारे ऑनलाईन व्यवहार पार पाडू शकतो. ज्यासाठी त्याला बँकेत नोंद केलेल्या मोबाईल क्रमांकावर बँकेकडून प्राप्त होणाऱ्या OTP क्रमांकाचा वापर करावा लागतो. ई-बँकिंग सुविधेचा लाभ न घेणारा ग्राहक सुद्धा केवळ डेबिट कार्डमार्फत ऑनलाईन व्यवहार करू शकतो.

4) बँक खाते व्यवस्थापन :- ई-बँकिंगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरूपात असणाऱ्या ~~डेबिट~~ डेबिट कार्डवरील माहितीचा वापर करून ग्राहक आपल्या बँक खात्याचे व्यवस्थापन करू शकतो तसेच नवे खाते वापरण्यासाठी आपली ओळख पटविण्यासाठी, बँक खाते वापराचा सांकेतीक बदलण्यासाठी ग्राहक आपल्या डेबिट कार्डचा वापर करू शकतो.

5) खात्यातील शिल्लक रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्यासाठी सोय :-

बँकेने आपल्या ग्राहकाला खात्यात ~~[illegible]~~ शिल्लक असणाऱ्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय उपलब्ध करून दिली असल्यास ग्राहक अशा सुविधेचा वापर डेबिट कार्डच्या माध्यमातून सुद्धा करू शकतो. तथापि, अशाप्रकारे काढण्यात आलेल्या जास्तीच्या रकमेवर ग्राहकाला उच्च दराने व्याज द्यावे लागते.

6) शुल्क आणि कर :- डेबिट कार्ड सामान्यतः बँक ग्राहकाला अत्यल्प वार्षिक शुल्कावर बँकेद्वारे उपलब्ध करून दिले जाते. डेबिट कार्डधारकाला ठराविक स्वरूपात घालून दिलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त वेळेला वापर झाल्यास बँक अशा जास्तीच्या व्यवहारावर शुल्क आकारू शकतो.

7) बोनस व इतर फायदे :- डेबिट कार्डचा व्यवहारातील वापर वाढावा व त्याद्वारे रोकड विरहीत अर्थव्यवस्थेला चालना मिळावी म्हणून बँकांद्वारे डेबिट कार्डच्या स्वरूपात येणाऱ्या वापरासाठी ग्राहकाला बोनस तसेच कॅशबॅक स्वरूपात फायदे उपलब्ध करून दिले

• 4) सुरक्षितता - डेबिट कार्डचा वापर हा भौतिक स्वरूपात प्लास्टिक कार्ड स्वरूपात ग्राहकाला उपलब्ध करून दिलेले कार्ड आणि ते वापरण्याचा सांकेतांक (PIN) यांच्या एकत्रित माध्यमातूनच करता येतो. ऑनलाईन व्यवहारात यासाठी बँकेकडून प्राप्त OTP नंबर ग्राहकाकडे असणे आवश्यक असते.

* डेबिट कार्डचे महत्त्व :-

• 1) रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना :-
अर्थव्यवस्थेत वाढत जाणाऱ्या डेबिट कार्डचा वापर हा रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीसाठी उपयुक्त ठरतो. कागदी चलन वापरापासून डिजिटल वापराकडे जाण्यासाठी डेबिट कार्डचा वापर वाढावा यासाठी सरकार तसेच केंद्रीय बँका प्रयत्न करीत असतात.

• 2) रोख रक्कम बाळगण्यापासून मुक्तता :-
डेबिट कार्डचा वापर एटीएम प्रमाणे करता येत असल्याने डेबिट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वतःजवळ बाळगावी लागत नाही. यामुळे रोख रक्कम जवळ बाळगल्यामुळे उद्भवणाऱ्या समस्यांना तोंड द्यावे लागत नाही.

• 3) सरल भुगतान साधन - डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारात तसेच तत्काळ स्वरूपात भुगतान करण्यासाठी करता येत असल्याने डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारचे बिल भरणे, विमा हप्ता जमा करणे, वस्तू खरेदी करणे अशा अनेक ठिकाणी डेबिट कार्डचा वापर करू शकतो.

• 4) अतिरिक्त खर्चावरील नियंत्रण :- डेबिट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असल्याने ग्राहक डेबिट कार्डच्या माध्यमातून त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रकमेइतकाच खर्च करू शकतो. यामुळे ग्राहकाचे क्रेडिट कार्ड वापरामुळे शक्य असणाऱ्या अतिरिक्त खर्च करण्याच्या प्रवृत्ती-पासून संरक्षण होते.

PAGE NO.
DATE

काकासाहेब चव्हाण कॉलेज तळमावले

नाव :- शिंदे राधिका महेश

वर्ग :- S.Y.B.com

परिक्षा क्र :- 5092

दिनांक :- 31-3-2023

विषय :- पैसा आणि वित्तीय रचना

09/10
R.B.

PAGE NO.
DATE

- डेबिट कार्ड म्हणजे काय? वैशिष्ट्ये आणि महत्त्व सांगा.

→ डेबिट कार्ड हे ग्राहकाला देण्यात आलेले प्लॅस्टिक कार्ड असून त्याच्या वापराद्वारे ग्राहक त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रकमेचा वापर पैसे भागविण्यासाठी अथवा ए.टी.एम. यंत्रात त्याच्या खात्यावरील पैसे काढण्यासाठी तसेच तद्अनुषंगिक सेवा मिळविण्यासाठी करू शकतो.

डेबिट कार्डचा संबंध कार्डधारकाच्या खात्याशी असतो. म्हणजे बँकेत खाते असणाऱ्या ग्राहकास डेबिट कार्ड मिळू शकते. क्रेडिट कार्ड मिळविण्यासाठी जी प्रक्रिया वापरली जाते. तशीच प्रक्रिया डेबिट कार्ड मिळविण्यासाठी वापरली जाते. फरक फक्त एकाच प्रकारच्या पात्रतेस मिळतो तो म्हणजे क्रेडिट कार्ड-साठी बँकेत खाते असले पाहिजे असे नाही. परंतु डेबिट कार्डसाठी बँकेत खाते असावे लागते. डेबिट कार्ड हे नाव देण्याचे कारण म्हणजे कार्डचा वापर पैसे भागविण्यासाठी केल्यानंतर तेवढी रक्कम तुमच्या बँक खात्यास डेबिट म्हणजे खर्च पडते. क्रेडिट कार्ड घेण्यामध्ये जे काही दिवसांचे क्रेडिट मिळते. तसे क्रेडिट डेबिट कार्डधारकास मिळत नाही. डेबिट कार्डप्रकारात दोन प्रकारच्या कार्डचा वापर होतो आणि व्यवहारही तसेच चालतात.

अ) पहिल्या प्रकारात डायरेक्ट कार्ड वापरले जाते. यात इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने डेबिट कार्डधारकाच्या खात्यातून रकमेचे हस्तांतर व्यापारी संस्था खात्यावर होते. म्हणजे कार्डधारक जी खरेदी करतो त्या व्यापारी संस्थेकडे असलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मशीनवर डेबिट कार्डचा नंबर नोंदविला म्हणजे बँकेच्या खात्यावर पुरेशी रक्कम आहे की नाही ते कळते. अशी सुविधा निर्माण करण्यासाठी बँक आणि व्यापारी संस्थांत इलेक्ट्रॉनिक यंत्रणा कार्यान्वित असावी लागते.

ब) दुसऱ्या पद्धतीत विलंबित पद्धतीने रक्कम देण्याची सोय असते. म्हणजे कार्ड क्रेडिट कार्डसारखे असते परंतु त्यास क्रेडिट कार्ड म्हणत नाहीत. कार्डधारक कोणत्याही व्यापारी संस्थेत माल अगर सेवा खरेदी करू शकतो. त्या ठिकाणच्या मशीनवर कार्डची नोंद करून रक्कम खर्ची दाखविली जाते. खात्यावर पुरेशी रक्कम आहे की नाही याची लगेच तपासणी केली जाते. त्यामुळे खरेदीनंतर खात्यावर शिल्लक असेल तर रक्कम जमा करावी लागते.

PAGE NO.
DATE

• डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये

1) बँक खात्याशी संलग्नता :- डेबिट कार्डचे प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे डेबिट कार्ड हे बँकेमध्ये खाते असणाऱ्या ग्राहकालाच प्राप्त होऊ शकते. म्हणजेच डेबिट कार्ड हे ग्राहकाच्या बँकेत असणाऱ्या खात्याशी संलग्न असून ग्राहक डेबिट कार्डचा उपयोग त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेच्या वापरासाठी करू शकतो.

2) एटीएम सुविधा :- डेबिट कार्डचे अजून एक प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे डेबिट कार्डमध्ये धनादेश आणि एटीएम सुविधांचे एकत्रीकरण केलेले आढळते. यामुळे डेबिट कार्डचा ग्राहक या कार्डचा वापर एटीएम कार्ड स्वरुपात करू शकतो. त्यासाठी सामान्यतः बँक कोणतेही वेगळे शुल्क आकारत नाही. [illegible]र्यंत, दिवसाच्या वेळेला डेबिट कार्डचा वापर करून काढल्या जाणाऱ्या अथवा वापरल्या जाणाऱ्या रकमेची मर्यादा बँकांनी निश्चित केलेले असते. त्याचे उल्लंघन वापरकर्त्याला करता येत नाही.

3) ऑनलाईन व्यवहारातील वापर :- डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहार अथवा ई-बँकिंग स्वरुपात करावयाच्या व्यवहारात करता येतो. रकमांचे स्थानांतरण, हस्तांतरण, बिलांचे भुगतान इत्यादी गोष्टी करताना ग्राहक त्याच्याकडे असणाऱ्या डेबिट कार्डच्या आधारे ऑनलाईन व्यवहार पार पाडू शकतो. त्यासाठी त्याला बँकेत नोंद केलेल्या मोबाईल क्रमांकावर बँकेकडून प्राप्त होणाऱ्या OTP क्रमांकाचा वापर करावा लागतो. ई-बँकिंग सुविधेचा लाभ न घेणारा ग्राहकसुद्धा केवळ डेबिट कार्डआधारे ऑनलाईन व्यवहार करू शकतो.

4) बँक खाते व्यवस्थापन :- ई-बँकिंगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरुपात असणाऱ्या डेबिट कार्डवरील माहितीचा वापर करून ग्राहक आपल्या बँक खात्याचे व्यवस्थापन करू शकतो. तसेच असे खाते वापरण्यासाठी आपली ओळख पटविण्यासाठी, बँक खाते वापराचा संकेतांक बदलण्यासाठी बँक खात्यावरील रकमेच्या वापर मर्यादित करण्यासाठी ग्राहक आपल्या डेबिट कार्डचा उपयोग करू शकतो.

5) खात्यातील शिल्लक रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय :- बँकेने आपल्या ग्राहकाला खात्यात शिल्लक असणाऱ्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय उपलब्ध करून दिली असल्यास ग्राहक अशा सुविधेचा वापर डेबिट कार्डच्या माध्यमातूनसुद्धा करू शकतो. अर्थात, अशा प्रकारे काढण्यात आलेल्या जास्तीच्या रकमेवर ग्राहकाला उच्च दराने व्याज द्यावे लागते.

6) शुल्क आणि कर :- डेबिट कार्ड सामान्यतः बँक ग्राहकाला अत्यल्प वार्षिक शुल्कावर बँकेद्वारे उपलब्ध करून दिले जाते. डेबिट कार्डचा एटीएम स्वरूपात घालून दिलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त वेळा वापर झाल्यास बँक अशा जास्तीच्या व्यवहारांवर शुल्क आकारू शकते. डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारांसाठी झाल्यास त्यावर ग्राहकाला लागू असणाऱ्या दराने वस्तू व सेवा कर द्यावा लागतो. डेबिट कार्डचा वापर ग्राहकाने इतर देशात अथवा परकीय चलनात होणाऱ्या व्यवहारांसाठी केल्यास या वेळी मात्र बँकांद्वारे अशा व्यवहारांवर मोठ्या प्रमाणात शुल्क आकारले जाते.

7) बोनस व इतर फायदे :- डेबिट कार्डचा व्यवहारातील वापर वाढावा व त्याद्वारे रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेला चालना मिळावी म्हणून बँकांद्वारे डेबिट कार्डच्या करण्यात येणाऱ्या वापरासाठी ग्राहकाला बोनस तसेच कॅशबॅक स्वरूपात फायदे उपलब्ध करून दिले जातात. अर्थात, क्रेडिट कार्डची तुलना करता या फायद्यांचे प्रमाण हे अत्यल्प असते.

8) सुरक्षितता :- डेबिट कार्डचा वापर हा भौतिक म्हणजेच प्लास्टिक कार्ड स्वरूपात ग्राहकाला उपलब्ध करून दिलेले कार्ड आणि ते वापरावयाच्या सांकेतांक (PIN) यांच्या एकत्रित माध्यमातूनच करता येतो. ऑनलाईन व्यवहारात यासाठी बँकेकडून प्राप्त OTP नंबर ग्राहकाकडे असणे आवश्यक असते. यामुळेच ग्राहकाने त्याच्या डेबिट कार्ड संदर्भातील तपशिलाबाबत पुरेशी गोपनीयता पाळली असल्यास डेबिट कार्डचा वापर हा पूर्णतः सुरक्षित ठरतो.

- डेबिट कार्डचे महत्त्व

1) रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना :- अर्थव्यवस्थेत वाढत जाणारा डेबिट कार्डचा वापर हा रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीसाठी उपयुक्त ठरतो. कागदी चलन वापरापासून ई-चलन वापराकडे जाण्यासाठी

डेबिट कार्डच्या वापर वाढावा यासाठी सरकारे तसेच केंद्रीय बँका प्रयत्न करीत असतात. रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेचा उपयोग काळ्या पैशाच्या निर्मितीला, बनावट चलनाच्या वापराला तसेच बेकायदेशीर व्यवहारांना आळा घालण्यासाठी उपयुक्त ठरतो.

2) रोख रक्कम बाळगण्या पासून मुक्तता :- डेबिट कार्डचा वापर एटीएमप्रमाणे करता येत असल्याने डेबिट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वतःजवळ बाळगावी लागत नाही. यामुळे रोख रक्कम जवळ बाळगण्यातून उद्भवणाऱ्या धोक्यापासून जसे पैसे हरवणे, पैशाची चोरी इत्यादीपासून ग्राहकाचे रक्षण होते. डेबिट कार्ड वापराचा आणखी एक फायदा म्हणजे ग्राहकाला सुट्या पैशाच्या बाबतीत उद्भवणाऱ्या समस्यांना तोंड द्यावे लागत नाही.

3) सरल भुगतान साधन :- डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारात तसेच तत्काळ स्वरूपात भुगतान करण्यासाठी करता येत असल्याने डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारची बिले भरणे, विमा हप्ते जमा करणे, वस्तू खरेदी करणे अशा ठिकाणी डेबिट कार्ड वापरातून तत्काळ भुगतान करू शकतो व यातून त्याच्या वेळेची बचत होते.

4) अतिरिक्त खर्चावरील नियंत्रण :- डेबिट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असल्याने ग्राहक डेबिट कार्डच्या माध्यमातून त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेइतकाच खर्च करू शकतो. यामुळे ग्राहकाचे क्रेडिट कार्ड वापरातून शक्य असणाऱ्या अतिरिक्त खर्च करण्याच्या प्रवृत्तीपासून संरक्षण होते.

Page No.
Date. / /

काकासाहेब चव्हाण कॉलेज तळमावले

नाव :- वागळ पूजा चंद्रकांत
वर्ग :- S.Y.B.com
परिक्षा क्र :- 5002
दिनांक :- 31-3-2023
विषय :- पैसा आणि वित्तीय रचना
(money & Financial system)

08/10 R.B.[illegible]

1] डेबिट कार्ड म्हणजे काय ? आणि वैशिष्ट्ये महत्व लिहा.

डेबिट कार्ड हे ग्राहकाला देण्यात आलेले प्लॉस्टिक कार्ड असुन त्याच्या वापराद्वारे ग्राहक त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रक्कमेचा वापर पैसे काढण्यासाठी अथवा ए.टी.एम स्वरुपात त्याच्या खात्यावरील पैसे काढण्यासाठी तसेच तदअनुषंगिक सेवा मिळविण्यासाठी करू शकतो. डेबिट कार्डचा संबंध कार्डधारकाच्या खात्याशी असतो म्हणजे बँकेत खाते असणाऱ्या ग्राहकास डेबिट कार्ड मिळू शकते. क्रेडिट कार्ड मिळविण्यासाठी जी प्रक्रिया वापरली जाते. तशीच प्रक्रिया वापरली जाते तशीच प्रक्रिया डेबिट कार्ड मिळविण्यासाठी वापरली जाते. फरक फक्त एकाच प्रकारचा पाहावयास मिळतो तो म्हणजे क्रेडिट कार्डसाठी बँकेत खाते असले पाहिजे असे नाही. परंतु डेबिट कार्डसाठी बँकेत खाते असावे लागते. डेबिट कार्ड हे नाव देण्याचे कारण म्हणजे कार्डचा वापर पैसे भागविण्यासाठी केल्यानंतर तेवढी रक्कम तुमच्या बँक खात्यास डेबिट म्हणजे खर्च पडते त्याला डेबिट कार्ड असे म्हणतात.

डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे -

① . बँक खात्याशी संलग्नता :-

डेबिट कार्डचे प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे डेबिट कार्ड हे बँकेमध्ये खाते असणाऱ्या ग्राहकालाच प्राप्त होऊ शकते. म्हणजे डेबिट कार्ड हे ग्राहकाच्या बँकेत असणाऱ्या खात्याशी संलग्न असते. ग्राहक डेबिट कार्डचा उपयोग त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेच्या वापरासाठी करू शकतो.

② एटीएम सुविधा :-

डेबिट कार्डचे अजून एक प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे डेबिट कार्डमध्ये धनादेश आणि एटीएम सुविधांचे एकत्रिकरण केलेले आढळते यामुळे डेबिट कार्डचा ग्राहक या कार्डचा वापर एटीएम कार्ड स्वरूपात करू शकतो ज्यासाठी सामान्यतः बँक कोणतेही वेगळे शुल्क आकारात नाही अर्थात त्यात वेळा डेबिट कार्डचा वापर करून काढल्या जाणाऱ्या अथवा वापरल्या जाणाऱ्या रकमेची मर्यादा बँकेने निश्चित केलेली असते त्याचे उल्लंघन वापरकर्त्याला करता येत नाही.

③ ऑनलाईन व्यवहारातील वापर :-

डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहार अथवा ई-बँकिंग स्वरूपात करण्याच्या व्यवहारात करता येतो. रकमांचे स्थानांतरण हस्तांतरण बिलाचे भुगतान इत्यादी गोष्टी करताना ग्राहक त्याच्याकडे असणाऱ्या डेबिट कार्डच्या आधारे ऑनलाईन व्यवहार पार पाडू शकतो. ज्यासाठी त्याला बँकेत नोंद केलेल्या मोबाईल क्रमांकावर बँकेकडून प्राप्त होणाऱ्या OTP क्रमांकाचा वापर करावा लागतो. ई-बँकिंग सुविधेचा लाभ न घेणारा ग्राहकसुद्धा केवळ डेबिट आधारकार्ड ऑनलाईन व्यवहार करू शकतो.

④ बँक आणि व्यवस्थापन :-

Page No.
Date. / /

ई- बँकिंगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरुपात असणाऱ्या डेबिट कार्डवरील माहितीचा वापर करुन ग्राहक आपल्या बँक खात्याचे व्यवहार पूर्ण करू शकतो. तसेच आपले खाते वापरण्यासाठी आपली ओळख पटविण्यासाठी बँक खाते वापराचा सांकेतांक (password) बदलण्यासाठी, बँक खात्यावरील रकमेचा वापर मर्यादित करण्यासाठी ग्राहक आपल्या डेबिट कार्डचा उपयोग करू शकतो.

(5) खात्यातील शिल्लक रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय :-

बँकेने आपल्या ग्राहकाला खात्यात शिल्लक असणाऱ्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय उपलब्ध करुन दिली असल्यास ग्राहक अशा सुविधेचा वापर डेबिट कार्डच्या माध्यमातूनसुद्धा करू शकतो. अर्थात अशा प्रकारे काढण्यात आलेल्या जास्तीच्या रकमेवर ग्राहकाला उच्च दराने व्याज द्यावे लागते.

(6) शुल्क आणि कर :-

डेबिट कार्ड सामान्यतः बँक ग्राहकाला अत्यल्प वार्षिक शुल्कावर बँकेद्वारे उपलब्ध करून दिली जाते. डेबिट कार्डचा वापर ठराविक स्वरुपात घालून दिलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त वापर केल्यास बँक अशा जास्तीच्या व्यवहारांवर शुल्क आकारू शकते. डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारांसाठी झाल्यास त्यावर ग्राहकाला लागू असणाऱ्या दराने वस्तू व सेवा कर द्यावा लागतो. डेबिट कार्डचा वापर ग्राहकाने इतर देशात अथवा परकीय चलनात होणाऱ्या व्यवहारासाठी केल्यास या वेळी मात्र बँकेद्वारे अशा व्यवहारांस मोठ्या प्रमाणात शुल्क आकारले जाते.

(7) बोनस व इतर फायदे :-

डेबिट कार्डचा व्यवहारातील वापर वाढावा व त्याद्वारे रोकडविरहित अर्थव्यवस्थेला चालना मिळावी म्हणून बँकांद्वारे डेबिट कार्डचा वापर

करण्यात येणाऱ्या खरेदीसाठी ग्राहकांना बोनस तसेच कॅशबॅक स्वरूपात फायदे उपलब्ध करून दिले जातात. अर्थात. क्रेडिट तुलना करता या फायद्यांचे प्रमाण हे अत्यल्प असते.

② सुरक्षितता :

डेबिट कार्डचा वापर हा भौतिक म्हणजेच प्लास्टिक कार्ड स्वरूपात ग्राहकांना उपलब्ध करून दिलेले कार्ड आणि ते वापरण्याच्या सांकेतांक [PIN] यांच्या एकत्रित माध्यमातून करता येतो. ऑनलाईन व्यवहार यासाठी बँककडून प्राप्त OTP नंबर ग्राहकाकडे असणे आवश्यक असते. यामुळेच ग्राहकाने त्याच्या डेबिट कार्ड संबंधित तपशिलाबाबत पुरेशी गोपनीयता पाळली असल्यास डेबिट कार्डचा वापर हा पूर्णतः सुरक्षित ठरतो.

डेबिट कार्डचे महत्व :-

① रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेचा निर्मितीलाचालना :-

अर्थव्यवस्थेत वाढत जाणारा डेबिट कार्डचा वापर हा रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेसाठी निर्मितीसाठी उपयुक्त ठरतो. काही चालन व्यवहारासाठी ई-पर्याय वापराकडे जाण्यासाठी डेबिट कार्डचा वापर वाढवा यासाठी सरकारने तसेच केंद्रीय बँक प्रयत्न करीत असतात. रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेचा उपयोग काळ्या पैशाच्या निर्मितीचा बनावट चलनाच्या वापराला तसेच बेकायदेशीर व्यवहारांना आळा घालण्यासाठी उपयुक्त ठरतो.

② रोक रक्कम बाळगण्या पासून मुक्तता :-

डेबिट कार्डचा वापर सहीसप्रमाणे करता येतो. असल्याने डेबिट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वतः जवळ बाळगावी लागत नाही. यामुळे रोख रक्कम जवळ बाळगल्यामुळे उद्भवणाऱ्या धोक्याप्रमाणे जसे पैसे हरवणे पैशाची चोरी इत्यादीपासून ग्राहकाची सुटका होते.

डेबिट कार्ड वापरण्याचा आणखी एक फायदा म्हणजे ग्राहकाला नसलेल्या पैशा बाबतीत उद्भवणाऱ्या समस्यांना तोंड द्यावे लागत नाही.

(३) सरल भुगतान साधन :-

डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारात तसेच तत्काळ भुगतान करण्यासाठी करता येत असल्याने डेबिट कार्डच्या माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारची बिले भरणे, प्रिमियम जमा करणे, वस्तू खरेदी करणे अशा ठिकाणी डेबिट कार्ड वापरातून तत्काळ भुगतान करू शकतो व यातून आपला वेळेचीही बचत होते.

(४) अतिरिक्त खर्चावरील नियंत्रण :-

डेबिट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असल्याने ग्राहक डेबिट कार्डच्या माध्यमातून आपल्या खात्यावरील असलेल्या रकमेइतकाच खर्च करू शकतात. यामुळे ग्राहकाचे क्रेडिट कार्ड वापरातून शक्य असणाऱ्या अतिरिक्त खर्च करण्याच्या प्रवृत्तीपासून संरक्षण होते.

5001

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था,
कोल्हापूर संचलित

काकासाहेब चव्हाण कॉलेज, तळमावले ता. पाटण, जि. सातारा

नाव :- आडिवडे सीमा दगडू
विषय :- पैसा आणि वित्तीय रचना
वर्ग :- बी. कॉम भाग - 2

09/10 R.B.Yadav

1) डेबिट कार्ड म्हणजे काय? आणि डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये आणि महत्त्व सांगा?

→ डेबिट कार्ड हे ग्राहकाला देण्यात आलेले प्लॅस्टिक कार्ड असून त्याचा वापराद्वारे ग्राहक त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रकमेचा वापर पैसे भागविण्यासाठी अथवा ए.टी. एम. स्वरूपात त्याच्या खात्यावरील पैसे काढण्यास नसेच्च तर अनुषंगिक सेवा मिळविण्यासाठी करू शकतो.

डेबिट कार्डचा संबंध कार्डधारकाच्या खात्याशी असतो म्हणजे बँकेत खाते असणाऱ्या स्वरूपात ग्राहकास डेबिट कार्ड मिळू शकते. क्रेडिट कार्ड मिळविण्यासाठी जी प्रक्रिया वापरली जाते. तशीच प्रक्रिया डेबिट कार्ड मिळविण्यासाठी वापरली जाते. फक्त फरक फक्त एका प्रकारचा पाहावयास मिळतो की तो म्हणजे क्रेडिट कार्डसाठी बँकेत खाते असावे लागते. डेबिट कार्ड हे नाव देण्याचे कारण म्हणजे कार्डचा वापर पैसा भागविण्यासाठी केल्यानंतर तेवढी रक्कम तुमच्या बँक खात्यास डेबिट म्हणजे खर्च पडते. क्रेडिट कार्ड ठेवण्यामध्ये जे काही दिवसाचे क्रेडिट मिळते, तसे क्रेडिट डेबिट कार्डधारकांस मिळत नाही डेबिट कार्डप्रकारात दोन प्रकारच्या कार्डचा वापर होतो. आणि व्यवहारही तसेच चालतात.

डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये :-

1) बँक खात्याशी संलग्नता :- डेबिट कार्डचे प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे डेबिट कार्ड बँकेशी खाते असणाऱ्या ग्राहकालाच प्राप्त होऊ शकते म्हणजेच डेबिट कार्ड हे ग्राहकाच्या बँकेत असणाऱ्या खात्याशी संलग्न असून ग्राहक डेबिट कार्डचा उपयोग त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेच्या वापरासाठी करू शकतो.

2) एटीएम सुविधा :- डेबिट कार्डचे अजून एक प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे डेबिट कार्डमध्ये धनादेश आणि एटीएम सुविधांचे एकत्रीकरण केलेले आढळते. यामुळे डेबिट कार्डचा ग्राहक या कार्डचा वापर एटीएम कार्ड स्वरूपात करू शकतो. यासाठी सामान्यतः बँक कोणतेही वेगळी शुल्क आकारात नाही. अर्थात एकाच वेळेला डेबिट कार्डचा वापर करून काढल्या जाणाऱ्या अथवा वापरल्या जाणाऱ्या रकमेची मर्यादा बँकेनी निश्चित केलेले असते. त्याचे उल्लंघन वापरकर्त्याचा करता येत नाही.

3) ऑनलाईन व्यवहारातील वापर :- डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहार अथवा ई-बँकिंग स्वरूपात करावयाच्या व्यवहारात करता येतो. रकमांचे स्थानांतरण, हस्तांतरण बिलांचे भुगतान इत्यादी गोष्टी करताना ग्राहक त्याच्याकडे असणाऱ्या डेबिट कार्डच्या आधारे ऑन ऑनलाईन व्यवहार पार पाडू शकतो. त्यासाठी त्याला बँकेत नोंद केलेल्या मोबाईल क्रमांकावर बँकेकडून प्राप्त होणाऱ्या OTP क्रमांकांचा वापर करावा लागतो. ई-बँकिंग सुविधेचा लाभ न घेणाऱ्या ग्राहकसुद्धा केवळ डेबिट कार्डआधारे ऑनलाईन व्यवहार करू शकतो.

4) बँक खाते व्यवस्थापन :- ई-बँकिंगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरूपात असणाऱ्या डेबिट कार्डवरील माहितीचा वापर करून ग्राहक आपल्या बँक खात्याचे व्यवस्थापन करू शकतो तसेच असे खाते वापरण्यासाठी आपली ओळख पटविण्यासाठी, बँक

खाते वापराचा संकेतांक (Password) बदलण्यासाठी बँक खात्यावरील रकमेचा वापर मर्यादित करण्यासाठी ग्राहक आपल्या डेबिट कार्डचा उपयोग करू शकतो.

5) खात्यातील शिल्लक रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय :- बँकेने आपल्या ग्राहकाला खात्यात शिल्लक असणाऱ्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय उपलब्ध करून दिली असल्यास ग्राहक अशा सुविधेचा वापर डेबिट कार्डच्या माध्यमातूनसुद्धा करू शकतो. मात्र अशा प्रकारे काढल्यात असलेल्या जास्तीत जास्त रकमेचा ग्राहकाला उच्च दराने व्याज द्यावे लागते.

6) शुल्क आणि कर :- डेबिट कार्ड सामान्यतः बँक ग्राहकाला अत्यल्प वार्षिक शुल्कावर बँकेद्वारे उपलब्ध करून दिले जाते. डेबिट कार्डचा एटीएम स्वरूपात घालून दिलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त केलेला वापर झाल्यास बँक अशा जास्तीच्या व्यवहारावर शुल्क आकारू शकते. डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारांसाठी झाल्यास त्यावर ग्राहकाला लागू असणाऱ्या दराने वस्तू व सेवा कर द्यावा लागतो.

7) बोनस व इतर फायदे :- डेबिट कार्डचा व्यवहारातील वापर वाढावा व त्याद्वारे रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेला चालना मिळावी म्हणून बँकांद्वारे डेबिट कार्डच्या करण्यात येणाऱ्या वापरासाठी ग्राहकाला बोनस तसेच कॅशबॅक स्वरूपात फायदे उपलब्ध करून दिले जाते.

8) सुरक्षितता :- डेबिट कार्डचा वापर हा भौतिक म्हणजेच प्लास्टिक कार्ड स्वरूपात ग्राहकाला उपलब्ध करून दिलेले कार्ड आणि ते वापरण्याच्या सांकेतांक (PIN) यांच्या एकत्रित माध्यमातून करता येतो. ऑनलाईन व्यवहारात त्यासाठी बँकेकडून प्राप्त OTP नंतर ग्राहकाकडे असणे आवश्यक असते. यामुळेच ग्राहकाने त्याच्या डेबिट कार्ड संदर्भातील तपशिलाबाबत पुरेशी गोपनीयता पाळली असल्यास डेबिट कार्डचा वापर हा पूर्णतः सुरक्षित ठरतो.

डेबिट कार्डचे महत्त्व :-

१) रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना :-
अर्थव्यवस्थेत वाढत जाणारा डेबिट कार्डचा वापर हा रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीसाठी उपयुक्त ठरते. कागदी चलन वापरापासून ई-चलन वापराकडे जाण्यासाठी डेबिट कार्डचा वापर वाढवा यासाठी सरकार तसेच केंद्रीय बँका प्रयत्न करीत असतात. रोकड विरहीत अर्थव्यवस्थेचा उपयोग काळ्या पैशाच्या निर्मितीला, बनावट चलनाच्या वापराला तसेच बेकायदेशीर व्यवहारांना आळा घालण्यासाठी उपयुक्त ठरतो.

२) रोख रक्कम बाळगण्यापासून मुक्तता :-
डेबिट कार्डचा वापर एटीएमप्रमाणे करता येत असल्याने डेबिट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वतः जवळ बाळगावी लागत नाही. त्यामुळे रोख रक्कम जवळ बाळगण्यातून उद्भवणाऱ्या धोक्यापासून जसे पैसे हरवणे, पैशाची चोरी इत्यादीपासून ग्राहकांचे रक्षण होते. डेबिट कार्डचा वापराचा आणखी एक फायदा म्हणजे ग्राहकाला सुट्या पैशाच्या बाबतीत उद्भवणाऱ्या समस्यांना तोंड द्यावे लागते.

३) सरल भुगतान वापर :- डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारात तसेच तात्काळ स्वरूपात भुगतान करण्यासाठी करता येत असल्याने डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारची बिले भरणे, विमा हप्ते जमा करणे, वस्तू खरेदी करणे अशा ठिकाणी डेबिट कार्ड वापरातून तात्काळ भुगतान करू शकतो.

④ अतिरिक्त खर्चावरील नियंत्रण :- डेबिट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असल्याने ग्राहक डेबिट कार्डच्या माध्यमातून त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेइतकाच खर्च करू शकतो. यामुळे ग्राहकाचे क्रेडिट वापरातून शक्य असणाऱ्या अतिरिक्त खर्च करण्याच्या प्रवृत्तीपासून संरक्षण होते.

PAGE NO :
DATE :

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था,
कोल्हापूर संचलित
काकासाहेब चव्हाण कॉलेज, तळमावले
ता. पाटण, जि. सातारा

नाव - माने प्राजक्ता चंद्रकांत
वर्ग - बी. कॉम भाग - 2
विषय - पैसा आणि वित्तीय रचना
रोल नं - 5066

09/10
R.B.Yadav

प्र.१ डेबिट कार्ड म्हणजे काय? डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये आणि महत्त्व विशद करा.

→ डेबिट कार्ड —

बँका देत असलेल्या सुविधांतील आणखी एक महत्त्वाची सुविधा म्हणजे डेबिट कार्ड किंवा ए.टी.एम. कार्ड होय. क्रेडिट कार्डप्रमाणे हे कार्ड असले, तरी ते बँकेत खाते असणाऱ्या व्यक्तीस मिळू शकते. कार्डावर कार्डधारकाचे नाव, कार्ड नंबर, खाते नंबर, बँकेचे नाव इत्यादी मजकूर एम्बॉस केला जातो. मालाची खरेदी केल्यानंतर किंवा सेवा घेतल्यानंतर बिल भागविण्यासाठी कार्डाचा वापर केला जातो. इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने बिलाची रक्कम ग्राहकाच्या खात्यावर खर्च पडते आणि दुकानदाराच्या खात्यावर जमा होते. दुकानदाराकडे असलेल्या मशीनमध्ये कार्ड घातल्यानंतर कार्डावर पुरेशी रक्कम आहे काय ते कळू शकते. परंतु यासाठी इलेक्ट्रॉनिक यंत्रणा पुरेशी कार्यक्षम असावी लागते. बँक खातेदारास वरचेवर बँकेत जाऊन पैसे काढावे लागू नयेत यासाठी डेबिट कार्डाचा वापर ए.टी.एम. कार्ड म्हणून करता येतो. म्हणजेच डेबिट कार्डद्वारे खरेदीची बिले परस्पर भागविण्याच्या सुविधेबरोबर कोणत्याही वेळी रक्कम हवी असेल तर ती ए.टी.एम. मशीनद्वारे प्राप्त करण्याची सुविधा असते. डेबिट कार्डाचा बँकेतील खात्याशी संबंध असल्याने ते अधिक सोईचे ठरते. व्यवहारात गुप्तता राहते. ग्राहकास पैशाऐवजी डेबिट कार्ड सतत जवळ बाळगावे लागते. या कार्डामुळे व्यक्ती देशात कोठेही कधी तरी जवळ रक्कम नसल्याने अडत नाही. आणि रक्कम हवी असल्यास ए.टी.एम. सुविधा केंद्रामधून दिवसातील चोवीस तासांत केव्हाही रक्कम मिळविता येते.

अशा प्रकारे क्रेडिट कार्डापेक्षा अधिक सुविधाजनक असे डेबिट कार्ड असून त्याला क्रेडिट कार्डप्रमाणे ठरावीक कालावधी नसते. बँकेत खाते असेपर्यंत आणि खात्यावर

PAGE NO :
DATE :

रक्कम जमा असेपर्यंत डेबिट कार्डचा वापर करता येतो. डेबिट कार्डधारक मृत झाला अगर त्याने खाते बंद केले तरच डेबिट कार्डचा वापर थांबतो.

* डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये –

1) खात्याशी संलग्नता :-

डेबिट कार्ड हे वापरकर्त्या ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असुन त्याच्या वापराद्वारे ग्राहक आपल्या खात्यावरील जमा रकमेचा वापर करू शकतो. अर्थात, सदर कार्ड वापरासाठी ग्राहकाचे कार्ड जारी करणाऱ्या बँकेत खाते असणे आवश्यक ठरते.

2) ई-बँकिंग व्यवहारासाठी वापर :-

डेबिट कार्डचा वापर ग्राहक ए.टी.एम. मशीन-द्वारे रक्कम काढण्यासाठी तसेच ई-बँकिंग व्यवहारात रकमेचे हस्तांतरण करण्यासाठी करू शकतो.

3) सुरक्षितता :-

डेबिट कार्डचा वापर हा ग्राहकास प्राप्त कार्डवरील अंकीय माहिती तसेच कार्ड वापरासाठी ग्राहकाला मिळालेला संकेतांक तसेच त्यास त्याच्या बँकेत नोंदणीकृत मोबाईल क्रमांकावर प्राप्त अंकाच्या माध्यमातून करता येतो. यामुळे सदर कार्डचा वापर सुरक्षित ठरतो. केवळ प्लास्टिक कार्ड स्वरूपातील कार्ड गहाळ झाल्यास त्याचा संकेतांकाअभावी वापर करता येत नाही, तसेच बँकेत ग्राहक बँकेशी संपर्क साधुन असे कार्ड वापरातून बाद करू शकतो.

4) वापर शुल्क –

डेबिट कार्ड वापरासाठी ग्राहकाला सामान्यतः अत्यल्प वार्षिक शुल्क द्यावे लागते. तसेच असे कार्ड वापर केल्याबद्दल त्यावर त्याला अत्यल्प दराने सेवा कर अदा करावा लागतो.

5) वापरावरील मर्यादा :-

डेबिट कार्डचा ए.टी.एम. स्वरूपातील होणारा वापर हा नियामक संस्थांद्वारे निश्चित केला जाऊ शकतो

तसेच सदर कार्ड वापराद्वारे केल्या जाणाऱ्या व्यवहारांची अधिकतम रक्कम सुद्धा ग्राहकाद्वारे अतिरिक्त सुरक्षितलेच्या दृष्टिकोनातून निश्चित केला जाऊ शकते.

6) अतिरिक्त फायदे :-

डेबिट कार्डच्या वापर वाढावा व त्यातून रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना देण्यासाठी डेबिट कार्ड वापरासाठी ग्राहकास बँका तसेच नियामक संस्था व सरकारद्वारे अनेक फायदे बोनस, बक्षीस, किमतीवरील सूट, कॅश बॅक स्वरुपात प्राप्त होतात.

* डेबिट कार्डचे महत्व –

1) डेबिट कार्ड वापराद्वारे ग्राहकाला रोखलेस पर्याय मिळतो तसेच यातून रोकड विरहित अर्थव्यवस्था निर्मितीला चालना मिळते.

2) भुगतानाचे सरळ व सुरक्षित साधन म्हणून डेबिट कार्डचा वापर उपयुक्त ठरतो.

3) डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक ऑनलाईन बँकिंग तसेच मोबाईल बँकिंग व्यवहार करु शकतो.

4) डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक त्याच्या बँकेतील खात्याचे व्यवस्थापन करु शकतो.

5) बचतीपेक्षा अथवा उत्पन्नापेक्षा अधिक खर्च करण्याच्या सवयीपासून ग्राहकाचे डेबिट कार्डमुळे रक्षण होते व ग्राहक याद्वारे आपल्या खर्चावर नियंत्रण ठेवू शकतो.

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार"
— शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे.

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित
काकासाहेब चव्हाण कॉलेज,
तळमावले
ता. पाटण, जि. सातारा

नाव :– इंदूलकर प्रतिक्षा अशोक
वर्ग :– बी. कॉम भाग – २
विषय :– पैसा आणि वित्तीय रचना
रोल नं :– 5027

07/10 P.B.Yadav

प्रश्न ०१) डेबिट कार्ड म्हणजे काय? डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये आणि महत्त्व विशद करा?

→ डेबिट कार्ड,—

बँका देत असलेल्या सुविधांतील आणखी एक महत्त्वाची सुविधा म्हणजे डेबिट कार्ड किंवा ए.टी.एम. कार्ड होय. क्रेडिट कार्डप्रमाणे हे कार्ड असले, तरी ते बँकेत खाते असणाऱ्या व्यक्तीस मिळू शकतो. कार्डवर कार्ड धारकाचे नाव, कार्ड नंबर, खाते नंबर, बँकेचे नाव इत्यादी मजकूर एम्बॉस केला जातो. मालाची खरेदी केल्यानंतर किंवा सेवा घेतल्यानंतर बिल भागविण्यासाठी कार्डचा वापर केला जातो. इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने बिलाची रक्कम ग्राहकाच्या खात्यावर जमा होते. दुकानदाराकडे असलेल्या मशिनमध्ये कार्ड घातल्यानंतर कार्डवर पुरेशी रक्कम आहे काय ते कळू शकते. परंतु यासाठी इलेक्ट्रॉनिक यंत्रणा पुरेशी कार्यक्षम असावी लागते. बँक खातेदारास स्वतःवर बँकेत जाऊन पैसे काढावे लागू नयेत. यासाठी डेबिट कार्डचा वापर 'ए.टी.एम.' कार्ड म्हणून करता येतो. म्हणजेच डेबिट कार्डद्वारे खरेदीची बिले परस्पर भागविण्याच्या सुविधे-बरोबर कोणत्याही वेळी रक्कम हवी असेल तर ती ए.टी.एम. मशिनद्वारे प्राप्त करण्याची सुविधा असते. डेबिट कार्डचा बँकेतील खात्याशी संबंध असल्याने ते अधिक सोईचे ठरते. व्यवहारात गुप्तता राहते. ग्राहकास पैशाएवढे डेबिट कार्ड सतत जवळ बाळगावे लागते. या कार्डमुळे व्यक्ती देशात कुठेही गेली तरी जवळ रक्कम नसल्याने अडत

नाही. आणि रक्कम हवी असल्यास ए.टी.एम. सुविधा सेंटरमधून दिवसातील चोवीस तासांत केव्हाही रक्कम मिळविता येते.

अशा प्रकारे क्रेडिट कार्डपेक्षा अधिक सुविधाजनक असे डेबिट कार्ड असून त्याला क्रेडिट कार्डप्रमाणे ठरावीक कालावधी नसते, बँकेत खाते असे पर्यंत आणि खात्यावर रक्कम जमा असेपर्यंत डेबिट कार्डचा वापर करता येतो. डेबिट कार्डधारक मृत झाला अगर त्याने खाते बंद केले तरच डेबिट कार्डचा वापर थांबतो.

* डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये —

① खात्याशी संलग्नता :—

डेबिट कार्ड हे वापरकर्त्या ग्राहकांच्या बँक खात्याशी संलग्न असून त्याच्या वापराद्वारे ग्राहक आपल्या खात्यावरील जमा रकमेचा वापर करू शकतो. अर्थात सदर कार्ड वापरासाठी ग्राहकाचे कार्ड जारी करणाऱ्या बँकेत खाते असणे आवश्यक ठरते.

② ई-बँकिंग व्यवहारासाठी वापर :—

डेबिट कार्डचा वापर ग्राहक ए.टी.एम. मशीनद्वारे रक्कम काढण्यासाठी तसेच ई-बँकिंग व्यवहारात रकमेचे हस्तांतरण करण्यासाठी करू शकतो.

③ सुरक्षितता :—

डेबिट कार्डचा वापर हा ग्राहकास प्राप्त कार्डवरील अंकीय माहिती तसेच कार्ड वापरासाठी ग्राहकाला मिळालेला संकेतांक तसेच त्यास त्याच्या बँकेने नोंदणीकृत मोबाईल क्रमांकावर प्राप्त अंकाच्या माध्यमातून करता येतो. यामुळे सदर कार्डचा वापर सुरक्षित ठरतो. केवळ प्लास्टिक कार्ड स्वरुपातील कार्ड गहाळ झाल्यास त्याचा संकेतांकाअभावी वापर करता येत नाही. तसेच वेळेत ग्राहक बँकेशी संपर्क साधून असे कार्ड वापरातून बाद करू शकतो.

④ वापर शुल्क :—

डेबिट कार्ड वापरासाठी ग्राहकाला सामान्यत: अत्यल्प वार्षिक शुल्क द्यावे लागते. तसेच असे कार्ड वापर केल्या

बद्दल त्यावर त्याला अत्यल्प दराने सेवा कर अदा करावा लागतो.

⑤ वापरावरील मर्यादा :—

डेबिट कार्डचा ए.टी.एम. स्वरूपातील होणारा वापर हा नियामक संस्थांद्वारे निश्चित केला जाऊ शकतो तसेच सदर कार्ड वापराद्वारे केल्या जाणाऱ्या व्यवहाराची अधिकतम रक्कम सुद्धा ग्राहकाद्वारे अतिरिक्त सुरक्षिततेच्या दृष्टिकोनातून निश्चित केला जाऊ शकते.

⑥ अतिरिक्त फायदे :—

डेबिट कार्डचा वापर वाढावा व त्यातून रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना देण्यासाठी डेबिट कार्ड वापरासाठी ग्राहकास बँका तसेच नियामक संस्था व सरकारद्वारे अनेक फायदे बोनस, बक्षिस, किमतीवरील सुट, कॅश बॅक स्वरूपात प्राप्त होतात.

* डेबिट कार्डचे महत्त्व :—

① डेबिट कार्ड वापराद्वारे ग्राहकाला रोखरहित पर्याय मिळतो तसेच यातून रोकड विरहित अर्थव्यवस्था निर्मितीला चालना मिळते.

② भुगतानाचे सरळ व सुरक्षित साधन म्हणून डेबिट कार्डचा वापर उपयुक्त ठरतो.

③ डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक ऑनलाईन बँकिंग तसेच मोबाईल बँकिंग व्यवहार करु शकतो.

④ डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक त्याच्या बँकेतील खात्याचे व्यवस्थापन करु शकतो.

⑤ बचतीपेक्षा अथवा उत्पन्नापेक्षा अधिक खर्च करण्याच्या सवयीपासून ग्राहकाचे डेबिट कार्डमुळे रक्षण होते व ग्राहक याद्वारे आपल्या खर्चावर नियंत्रण ठेवू शकतो.

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार.'

काकासाहेब चव्हाण कॉलेज तळमावले.

(ता. पाटण जि. सातारा)

करपे शर्मिला प्रकाश

B.com. II

Roll. No. 5040

08/10

R.B. [illegible]

विषय:- पैसा आणि वित्तीय रचना.

(money and Financial System)

(1) डेबिट कार्ड म्हणजे काय? डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये आणि महत्व विशद करा.

→

बँका देत असलेल्या सुविधांतील आणखी एक महत्वाची सुविधा म्हणजे डेबिट कार्ड किंवा ए. टी. एम. कार्ड होय. क्रेडिट कार्डप्रमाणे हे कार्ड असले, तरी ते बँकेत खाते असणाऱ्या व्यक्तीस मिळू शकते. कार्डवर कार्डधारकाचे नाव, कार्ड नंबर, खाते नंबर, बँकेचे नाव इ. मजकूर एम्बॉस केला जातो. मालाची खरेदी केल्यानंतर किंवा सेवा घेतल्यानंतर बिल भागविण्यासाठी कार्डचा वापर केला जातो. इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने बिलाची रक्कम ग्राहकाच्या खात्यावर खर्च पडते आणि दुकानदाराच्या खात्यावर जमा होते. दुकानदाराकडे असलेल्या मशीनमध्ये कार्ड घातल्यानंतर कार्डवर पुरेशी रक्कम आहे.काय ते कळू शकते परंतु यासाठी इलेक्ट्रॉनिक यंत्रणा पुरेशी कार्यक्षम असावी लागते.

बँक खातेदारास दरवेळेवर बँकेत जाऊन पैसे काढावे लागू नयेत यासाठी डेबिट कार्डचा वापर 'ए टी एम' कार्ड म्हणून करता येतो.

(६) अतिरिक्त फायदे =
डेबिट कार्डचा वापर वाढावा वत्याद्वारे रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना देण्यासाठी डेबिट कार्ड वापरासाठी ग्राहकास बँका तसेच नियामक संस्था व सरकारद्वारे अनेक फायदे बोनस, बक्षीस, किमतीवरील सुट, कॅश बॅक स्वरूपात प्राप्त होतात.

(७) एटीएम सुविधा =
डेबिट कार्डचे असून एक प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे डेबिट कार्डमध्ये धनादेश आणि एटीएम सुविधांचे एकत्रीकरण केलेले आढळते. यामुळे डेबिट कार्डचा ग्राहक या कार्डाचा वापर एटीएम कार्ड स्वरूपात करू शकतो त्यासाठी सामान्यतः बँक कोणतेही वेगळे शुल्क आकारत नाही.

(८) बँक खाते व्यवस्थापन =
ई-बँकिंगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरूपात असणाऱ्या डेबिट कार्डवरील माहितीचा वापर करून ग्राहक आपल्या बँक खात्याचे व्यवस्थापन करू शकतो.

अशा प्रकारची वैशिष्ट्ये डेबिट कार्डमध्ये पाहायला मिळतात. वैशिष्ट्यांप्रमाणे त्याचे काही महत्त्व आहे ते पुढीलप्रमाणे -

महत्त्व :-

(१) रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना -
अर्थव्यवस्थेमध्ये वाढत जाणारा डेबिट कार्डचा वापर हा रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीसाठी उपयुक्त ठरली. कागदी चलन वापरापासून ई चलन वापराकडे जाण्यासाठी डेबिट कार्डचा वापर वाढावा यासाठी सरकार तसेच केंद्रीय बँका प्रयत्न करीत असतात.

अशा प्रकारे डेबिट कार्ड म्हणजे नेमके काय हे लक्षात येते. आता त्याची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे-

(१) खात्याशी संलग्नता =
डेबिट कार्ड हे वापरकर्त्या ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असून त्याच्या वापराद्वारे ग्राहक आपल्या खात्यावरील जमा रकमेचा वापर करू शकतो. अर्थात, सदर कार्ड वापरासाठी ग्राहकाचे कार्ड जारी करणाऱ्या बँकेत खाते असणे आवश्यक ठरते.

(२) ई-बँकिंग व्यवहारासाठी वापर =
डेबिट कार्डचा वापर ग्राहक ए.टी.एम मशीनद्वारे रक्कम काढण्यासाठी तसेच ई-बँकिंग व्यवहारात रकमेचे हस्तांतरण करण्यासाठी करू शकतो.

(३) सुरक्षितता =
डेबिट कार्डचा वापर हा ग्राहकास मात्र कार्डवरील अंकीय माहिती तसेच कार्ड वापरासाठी ग्राहकाला मिळालेला संकेतांक तसेच त्यास त्याच्या बँकेत नोंदणीकृत मोबाईल क्रमांकावर प्राप्त अंकांच्या माध्यमातून करता येतो.

(४) वापर शुल्क =
डेबिट कार्ड वापरासाठी ग्राहकाला सामान्यतः अत्यल्प वार्षिक शुल्क द्यावे लागते. तसेच असे कार्ड वापर केल्याबद्दल त्यावर त्याला अत्यल्प दराने सेवाकर अदा करावा लागतो.

(५) वापरावरील मर्यादा =
डेबिट कार्डचा ए.टी.एम स्वरूपातील होणारा वापर हा नियामक संस्थांद्वारे निश्चित केला जाऊ शकतो तसेच सदर कार्ड वापराद्वारे केल्या जाणाऱ्या व्यवहारांची अधिकतम रक्कम सुद्धा ग्राहकाद्वारे अतिरिक्त सुरक्षिततेच्या दृष्टिकोनातून निश्चित केली जाऊ शकते.

(२) रोख रक्कम बाळगण्या पासून मुक्तता :-

डेबिट कार्डचा वापर एटीएमप्रमाणे करता येत असल्याने डेबिट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वतःजवळ बाळगावी लागत नाही. त्यामुळे रोख-रक्कम जवळ बाळगण्यातून उद्भवणाऱ्या धोक्यापासून नाणे-पैसे हरविणे, पैशाची चोरी इ. पासून ग्राहकांचे रक्षण होते.

(३) सरळ भुगतान साधन :-

डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारात तसेच तत्काळ स्वरूपात भुगतान करण्यासही करता येत असल्याने डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारची बिले भरणे, विमा हप्ते जमा करणे, वस्तू खरेदी करणे अशा ठिकाणी डेबिट कार्ड वापरातून तत्काळ भुगतान करू शकतो. व यातून त्याच्या वेळेची ही बचत होते.

(४) अतिरिक्त खर्चावरील नियंत्रण :-

डेबिट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असल्याने ग्राहक डेबिट कार्डच्या माध्यमातून त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेइतकाच खर्च करू शकतो. यामुळे ग्राहकांचे क्रेडिट कार्ड खात्यावर असणाऱ्या रकमेइतकाच खर्च करू शकतो.

अशा प्रकारे डेबिट कार्डचे महत्त्व आज जगभरामध्ये आहे.

ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी
शिक्षणप्रसार - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे
श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था कोल्हापूर
संचलित
काकासाहेब चव्हाण कॉलेज तळमावले

नाव :- मोहिते अंकिता बबन
विषय :- पैसा आणि वित्तीय रचना
वर्ग :- बी कॉम भाग - 2

09/10 R.B.

1) डेबिट कार्ड म्हणजे काय? आणि डेबिट कार्डची वैशिष्टे आणि महत्व सांगा?

→ डेबिट कार्ड हे ग्राहकाला देण्यात आलेले प्लॅस्टिक कार्ड असून त्याचा वापराद्वारे ग्राहक त्याच्या खात्यात असणाऱ्या रकमेचा वापर पैसे भागविण्यासाठी अथवा ए.टी.एम. स्वरूपात त्याच्या खात्यावरील पैसे काढण्यासाठी तसेच तद्अनुषंगिक सेवा मिळविण्यासाठी करू शकतो.

डेबिट कार्डचा संबंध कार्डधारकाच्या खात्याशी असतो. म्हणजे बँकेत खाते असणाऱ्या स्वरूपात ग्राहकास डेबिट कार्ड मिळू शकते. क्रेडिट कार्ड मिळविण्यासाठी जी प्रक्रिया वापरली जाते, तशीच प्रक्रिया डेबिट कार्ड मिळविण्यासाठी वापरली जाते. फक्त फरक फक्त एका प्रकारचा पाहावयास मिळतो की तो म्हणजे क्रेडिट कार्डसाठी बँकेत खाते असले पाहिजे असे नाही. परंतु डेबिट कार्डसाठी बँकेत खाते असावे लागते. डेबिट कार्ड हे नाव देण्याचे कारण म्हणजे कार्डचा वापर पैसा भागविण्यासाठी केल्यानंतर तेवढी रक्कम तुमच्या बँक खात्यास डेबिट म्हणजे म्हणजे खर्च पडते. क्रेडिट कार्ड धारकामध्ये जे काही दिवसांचे क्रेडिट मिळते, तसे क्रेडिट डेबिट कार्डधारकास मिळत नाही. डेबिट कार्डप्रकारात दोन प्रकारच्या कार्डचा वापर होतो आणि व्यवहारही तसेच चालतात.

डेबिट कार्डची वैशिष्ट्ये :-

१) बँक खात्याशी संलग्नता :- डेबिट कार्डचे प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे डेबिट कार्ड बँकेशी खाते असणाऱ्या ग्राहकालाच प्राप्त होऊ शकते. म्हणजेच डेबिट कार्ड हे ग्राहकाच्या बँकेत असणाऱ्या खात्याशी संलग्न असून ग्राहक डेबिट कार्डचा उपयोग त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेच्या वापरासाठी करू शकतो.

२) एटीएम सुविधा :- डेबिट कार्डचे अजून एक प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे डेबिट कार्डमध्ये धनादेश आणि एटीएम सुविधांचे एकत्रीकरण केलेले आढळते. यामुळे डेबिट कार्डचा ग्राहक या कार्डचा वापर एटीएम कार्ड स्वरूपात करू शकतो ज्यासाठी सामान्यत: बँक कोणतेही वेगळी शुल्क आकारत नाही. अर्थात बऱ्याच वेळेला डेबिट कार्डचा वापर करून काढल्या जाणाऱ्या अथवा वापरल्या जाणाऱ्या रकमेची मर्यादा बँकांनी निश्चित केलेले असते, ज्याचे उल्लंघन वापरकर्त्यांचा करता येत नाही.

३) ऑनलाईन व्यवहारातील वापर :- डेबिट कार्डचा वापर ऑन लाईन व्यवहार अथवा ई-बँकिंग स्वरूपात करावयाच्या व्यवहारात करता येतो. रकमांचे स्थानांतरण, हस्तांतरण, बिलाचे भुगतान इत्यादी गोष्टी करताना ग्राहक त्याच्याकडे असणाऱ्या डेबिट कार्डच्या आधारे ऑनलाईन व्यवहार पार पाडू शकतो. ज्यासाठी त्यला बँकेत नोंद केलेल्या मोबाईल क्रमांकावर बँकेकडून प्राप्त होणाऱ्या OTP क्रमांकाचा वापर करावा लागतो. ई-बँकिंग सुविधेचा लाभ न होणारा ग्राहकसुद्धा केवळ डेबिट कार्डआधारे ऑनलाईन व्यवहार करू शकतो.

५) बँक खाते व्यवस्थापन :- ई-बँकिंगच्या माध्यमातून भौतिक स्वरुपात असणाऱ्या डेबिट कार्डवरील माहितीचा वापर करून ग्राहक आपल्या बँक खात्याचे व्यवस्थापन करु शकतो तसेच असे खाते वापरण्यासाठी आपली ओळख पटविण्यासाठी, बँक खाते वापराच्या संकेतांक (Password) बदलण्यासाठी, बँक खात्यावरील रकमेचा वापर मर्यादित करण्यासाठी ग्राहक आपल्या डेबिट कार्डचा उपयोग करु शकतो.

६) खात्यातील शिल्लक रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय :- बँकेने आपल्या ग्राहकाला खात्यात शिल्लक असणाऱ्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम काढण्याची सोय उपलब्ध करून दिली असल्यास ग्राहक अशा सुविधेचा वापर डेबिट कार्डच्या माध्यमातूनसुद्धा करु शकतो. अर्थात अशा प्रकारे काढण्यात आलेल्या जास्तीत जास्त रकमेवर ग्राहकाला उच्च दराने व्याज द्यावे लागते.

७) शुल्क आणि कर :- डेबिट कार्ड सामान्यत: बँक ग्राहकाला अत्यल्प वार्षिक शुल्कावर बँकेद्वारे उपलब्ध करून दिले जाते. डेबिट कार्डच्या एटीएम स्वरुपात घालून दिलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त वेळेला वापर झाल्यास बँक अशा जास्तीतच्या व्यवहारांवर शुल्क आकारु शकते. डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारांसाठी झाल्यास त्यावर ग्राहकाला लागू असणाऱ्या दराने वस्तू व सेवा कर द्यावा लागतो.

८) बोनस व इतर फायदे :- डेबिट कार्डचा व्यवहारातील वापर वाढावा व त्याद्वारे रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेला चालना मिळावी म्हणून बँकांद्वारे डेबिट कार्डच्या करण्यात येणाऱ्या वापरासाठी ग्राहकाला बोनस तसेच कॅशबॅक स्वरूपात फायदे उपलब्ध करून दिले जाते.

७) सुरक्षितता :- डेबिट कार्डचा वापर हा भौतिक म्हणजेच प्लॉस्टिक कार्ड स्वरूपात ग्राहकाला उपलब्ध करून दिलेले कार्ड आणि ते वापरण्याचा सांकेतांक (PIN) यांच्या एकत्रित माध्यमातून करता येतो. ऑनलाईन व्यवहारात यासाठी बँकेकडून प्राप्त OTP नंतर ग्राहकाकडे असणे आवश्यक असते. यामुळेच ग्राहकाने त्याच्या डेबिट कार्ड संदर्भातील तपशिलाबाबत पुरेशी गोपनीयता पाळली असल्यास डेबिट कार्डचा वापर हा पुर्णत: सुरक्षित ठरतो.

डेबिट कार्डचे महत्त्व :-

1) रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीला चालना :-
अर्थव्यवस्थेत वाढत जाणारा डेबिट कार्डचा वापर हा रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेच्या निर्मितीसाठी उपयुक्त ठरतो. कागदी चलन वापरापासून ई-चलन वापराकडे जाण्यासाठी डेबिट कार्डचा वापर वाढावा यासाठी सरकार तसेच केंद्रिय बँका प्रयत्न करीत असतात. रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेचा उपयोग काळ्या पैशाच्या निर्मितीला, बनावट चलनाच्या वापराला तसेच बेकायदेशीर व्यवहारांना आळा घालण्यासाठी उपयुक्त ठरतो.

2) रोख रक्कम बाळगण्यापासून मुक्तता :-
डेबिट कार्डचा वापर एटीएमप्रमाणे करता येत असल्याने डेबिट कार्ड ग्राहकाला रोख रक्कम स्वत: जवळ बाळगावी लागत नाही. त्यामुळे रोख रक्कम जवळ बाळगण्यातून उद्भवणाऱ्या धोक्यापासून जसे पैसे हरवणे, पैशाची चोरी इत्यादींपासून ग्राहकाचे रक्षण होते. डेबिट कार्ड वापराचा आणखी एक फायदा म्हणजे ग्राहकाला सुट्या पैशाच्या बाबतीत उद्भवणाऱ्या समस्यांना तोंड द्यावे लागते.

३) सरल भुगतान साधन :-

डेबिट कार्डचा वापर ऑनलाईन व्यवहारात तसेच तत्काल स्वरूपात भुगतान करण्यासाठी करता येत असल्याने डेबिट कार्ड माध्यमातून ग्राहक अनेक प्रकारची बिले भरणे, विमा हप्ते जमा करणे, वस्तू खरेदी करणे अशा ठिकाणी डेबिट कार्ड वापरून तत्काल भुगतान करू शकतो व यातून त्याच्या वेळेचीही बचत होते.

४) अतिरिक्त खर्चावरील नियंत्रण :-

डेबिट कार्ड ग्राहकाच्या बँक खात्याशी संलग्न असल्याने ग्राहक डेबिट कार्डच्या माध्यमातून त्याच्या खात्यावर असणाऱ्या रकमेइतकाच खर्च करू शकतो. यामुळे ग्राहकाचे क्रेडिट कार्ड वापरून शक्य असणाऱ्या अतिरिक्त खर्च करण्याच्या प्रवृत्तीपासून संरक्षण होते.